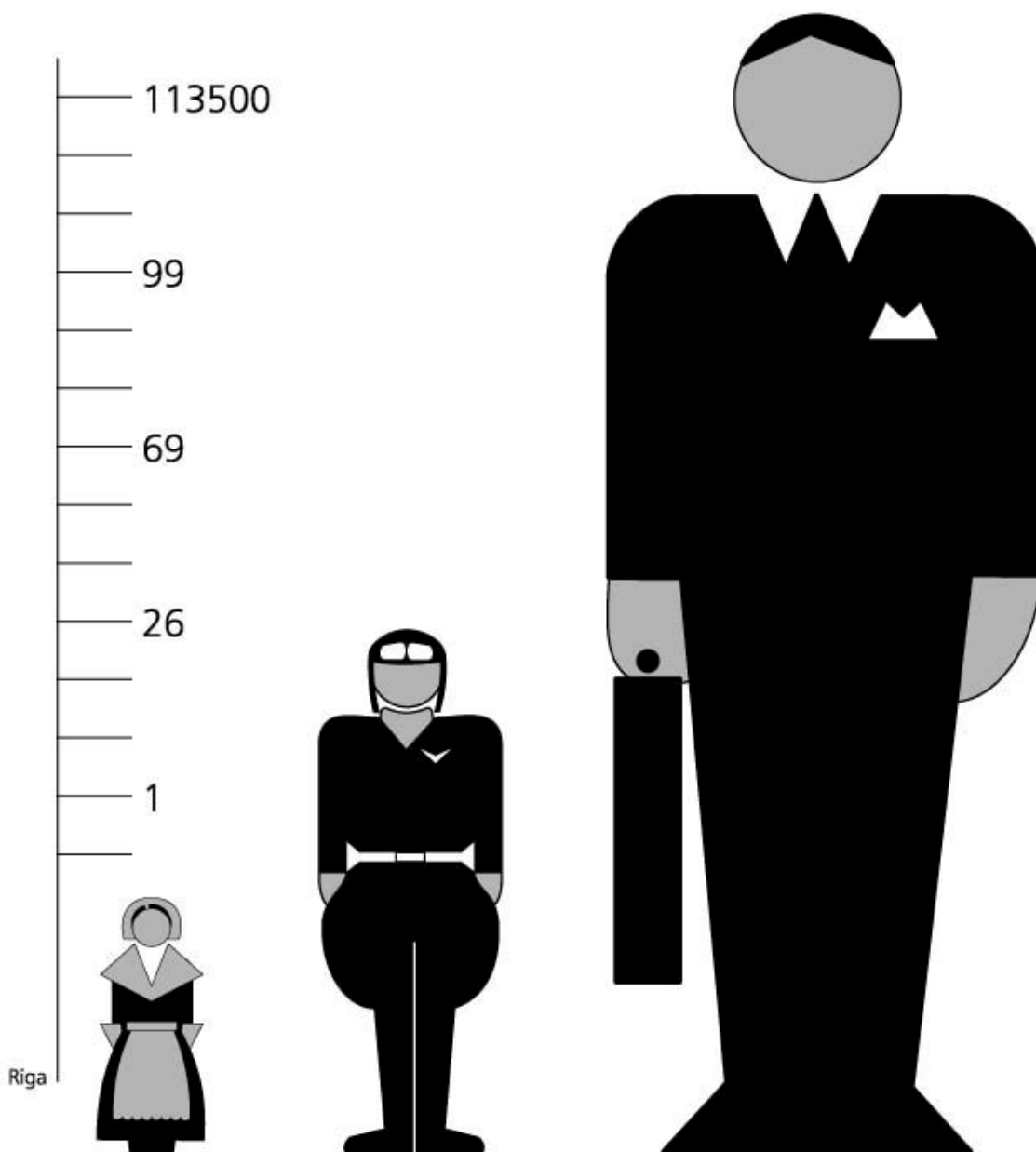

2002

DZIMUMA LOMU ATTĒLOJUMS MĀCĪBU GRĀMATĀS LATVIEŠU VALODĀ

ziņojums par pētījuma rezultātiem

Autores:

Elizabete Pičukāne - Centrāleiropas Universitātes magistrante socioloģijā, Latvijas Universitātes Dzimtes Studiju centra pētniece.

Inese Ķīkule - psiholoģe (Latvijas Universitātes absolvente 1997.), Latvijas Dzimumu līdztiesības apvienības valdes locekle, konsultante dzimumu līdztiesības jautājumos.

Sonja Zemīte - Latvijas Kultūras akadēmijas Kultūras socioloģijas un vadzinības katedras absolvente (1999.), Mālpils Pagasta padomes Informācijas centra vadītāja, Eiropas nama izpildsekretāre Latvijā.

Ingrīda Pičukāne - vāka noformējums

Pateicamies par sadarbību:

Aijai Tūnai
Elitai Gurulei un Rīgas 61.vidusskolai
Ilzei Buļbikai
Ilzei Koroļevai
Mārtiņam Vanagam
Sandrai Falkai
Zanei Ivanovai

un visām citām personām, kas palīdzēja šī pētījuma tapšanā.

Pētījuma pasūtītājs: **Latvijas Dzimumu līdztiesības apvienība**

Pētījums veikts ar **Sorosa fonda -Latvija** finansiālo atbalstu. Paldies **Anhelitai Kamenskai** un **Inesei Avotai**.

Rīga, 2002.gads

SATURS

Konceptuālais pamatojums.....	4
Pārskats par citās valstīs veiktajiem pētījumiem.....	8
Metodes apraksts.....	13
Pētījumam izvirzītās hipotēzes.....	19
Attēlu analīze.....	21
Teksta analīze.....	28
Secinājumi.....	39
Ieteikumi skolotājiem.....	41
Pielikumi:	
Analizēto grāmatu saraksts.....	43
Atsauces.....	45

KONCEPTUĀLAIS PAMATOJUMS

Ir daudz pētījumu - gan pasaulē, gan Latvijā, - kuri nonāk pie secinājumiem, ka visdažādākajās jomās pastāv **dzimumnelīdztiesība** - "atšķirība, kas pastāv starp vīriešu un sieviešu stāvokli sabiedrībā" un kas var būt gan tiešas diskriminācijas rezultāts (piemēram, kad par vienādu darba daudzumu sievietēm maksā mazāk), gan sociālo, vēsturisko vai kultūras apstākļu ietekmes radīts (piemēram, ja vīriešiem ir īsāks dzīves ilgums).¹ Dzimumnelīdztiesība Latvijā dažādās pakāpēs ir sastopama faktiski visās cilvēka darbības sfērās: darba tirgus, politika, ģimene, izglītība, veselība, mediji utt.²

Atšķirīga izpratne par sieviešu un vīriešu (meiteņu un zēnu) lomām, iespējām, iespējamo profesiju u.tml. tiek apgūta **socializācijas** rezultātā, iemācīta - ar valodas, spēju (dažādas rotaļlietas, sporta veidi), reliģijas, mediju utt. palīdzību. Socioloģijā tiek nodalīta primārā un sekundārā socializācija. Primārā socializācija attiecas uz pamatvērtību, pamatuzskatu, pašmotivācijas un pašuztveres ieaudzinašanu, kas notiek ģimenē - te nozīmīga ir vecāku, radnieku loma. Sekundārā socializācija notiek skolā, kura pamatā nodarbojas ar zināšanu un prasmju attīstību, tomēr arī skolā bērni iemācās normas, attieksmes un tiek ietekmēta viņu pašuztvere un personības veidošanās. Sekundārajā socializācijā liela nozīme ir skolotājiem, mācību grāmatām, citiem skolēniem.³

Faktiski jau no dzimšanas **dzimums** (bioloģisks apzīmējums - atkarībā no dzimumorgāniem un gēniem cilvēki tiek saukti vai nu par sievietēm, vai par vīriešiem⁴) tiek apaudzēts ar dažādiem sociāliem pieņēmumiem, gaidām, uzvedības normām utt. Līdz ar to var runāt par **sociālo dzimumu** jeb **dzimti**, kas apzīmē psiholoģisko un kultūras noteikto cilvēkā un attiecas uz subjektīvu izpratni par sievišķību un vīrišķību.⁵ Termins "**dzimumloma**" savukārt attiecas uz to, kā sabiedrība vērtē uzvedību kā sievišķīgu vai vīrišķīgu⁶ - kas pienākas vai ir jādara sievietēm un vīriešiem, zēniem un meitenēm. Bioloģiskais dzimums nosaka minimālas atšķirības starp sievietēm un vīriešiem; pārējās atšķirības - piemēram, tās, kas attiecas uz spējām un iespējām, - ir sociālo un kultūras tradīciju noteiktas. Dažkārt tās pat var tikt uztvertas kā "dabiskas", jo ir pastāvējušas jau ilgu laiku.

Parasti daudzās atšķirības arī sieviešu vidū un vīriešu vidū tiek vienkāršotas un reducētas uz pretstatu starp sievietēm un vīriešiem - piemēram, vīrieši tiek uzskatīti par dominējošiem un objektīviem, bet sievietes par pakļāvīgām un subjektīvām. Sociologi Talkots Pārsons un Roberts Beilzs izvirzījuši teoriju par divām savstarpēji papildinošām lomām ģimenē: 1) instrumentālā loma, kas ietver uzdevumus, koncentrējas uz tālejošiem mērķiem, nodrošina ģimenes ārējos sakarus ar citām ģimenēm, sabiedrību un sociālajiem institūtiem; 2) ekspresīvā loma, kas saistīta ar harmonijas un ģimenes iekšējo emocionālo sakaru uzturēšanu un nodrošināšanu. Pārsons un Beilzs uzskata, ka sievietei ir jāuzņemas ekspresīvā loma, savukārt vīriešiem - instrumentālā, kas nepieciešams, lai ģimene sabiedrībā funkcionētu visefektīvāk.⁷ Šāds iedalījums, iespējams, bieži vien funkcionē ģimenēs, taču diskutējams ir apgalvojums, ka tam tā noteikti jābūt.

¹ Neimane, Astrīda. Dzimums un tautas attīstība Latvijā. UNDP, Rīga, 1999, 8.lpp.

² Skat. Invitation to Dialogue. Beyond Gender (In)Equality. Institute of Philosophy and Sociology, Latvian Academy of Sciences, Riga, 1997. Neimane, Astrīda. Dzimums un tautas attīstība Latvijā. UNDP, Rīga, 1999.

³ Encyclopedia of Sociology (Borgatta, Edgar F. and Borgatta, Marie L.), Vol. 4. Macmillan Publishing Company, New York, Toronto, etc., 1992, p.1865-1868.

⁴ Basow, Susan A. Gender Stereotypes and Roles. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992, p.2.

⁵ Ibid.

⁶ Ibid.

⁷ Schaefer, Richard T. in collaboration with Robert P. Lamm. Socialization (Chapter 4). //Sociology. USA: McGraw-Hill, Inc., 1989, p. 108.

Vienkāršotus pieņēmumus sauc par stereotipiem jeb aizspriedumiem. **Stereotipu** var definēt šādi: "tas, kas tiek atkārtots vai reproducēts bez izmaiņām - kaut kas, kas attiecas uz nemainīgu, vispārēju modeli un kam nav individuālu atšķirību; standartizēts priekšstats, ko kopīgi pieņem grupas locekļi un kas parāda pārāk vienkāršotu viedokli, emocionālu attieksmi vai nekritisku spriedumu."⁸ **Dzimumstereotipus** savukārt var definēt kā uz aizspriedumiem un pieņēmumiem balstītus uzskatus par vīriešiem un sievietēm piemītošām īpašībām.⁹ Bieži vien tiek uzskatīts, ka šīs īpašības ne tikai piemīt, bet ka tām ir jāpiemīt sievietēm un vīriešiem. Līdz ar to - jau sākot no bērnības, tās gan parādās visdažādākajās jomās (grāmatas, TV, kino, žurnāli, avīzes utt.), gan arī tiek uzsvērtas audzināšanas procesā (piemēram, piedāvājot zēniem spēlēties ar mašīnām, meitenēm - ar lellēm, it kā tas būtu "dabiski", nevis vadoties no bērnu vēlmēm un piedāvājot viņiem izvēles iespējas). Šādā veidā tiek mēģināts audzināt vīriešus un sievietes kā "pretējus" - viņi pat tiek saukti par "pretpoliem", kas nav taisnība, ņemot vērā patiesībā pastāvošo dažādību gan sieviešu, gan vīriešu vidū. Tas attiecas ne tikai uz īpašībām, bet arī uz lomām (stereotipiski sievietes loma ir bērnu audzinātāja, vīrieša - ģimenes galva), nodarbošanās (stereotipiski sieviete - sekretāre, vīrietis - šoferis) un fiziskajām īpašībām (stereotipiski sieviete - smalka, maziņa un vāja, vīrietis - platiem pleciem un spēcīgs).¹⁰ Reāli pastāv dažādi ģimenes modeļi, dažādas nodarbošanās un spējas, dažāda fiziskā uzbūve neatkarīgi no dzimuma.

Izglītības loma demokrātiskā sabiedrībā, pēc amerikāņu filozofa Džona Džūija uzskatiem, ir saistīta ar "personības individuālo iespēju atbrīvošanu tās nepārtrauktas attīstības procesā, kura ir vērsta uz sociāliem mērķiem", demokrātisku sabiedrību saprotot kā tādu, kas "nodrošina tās locekļu vienādu pieeju visiem labumiem un tās institūtu piemēroties spējīgu adaptēšanos ar dažādu kopdzīves formu mijiedarbības starpniecību".¹¹ Džūijs te uzsver dažādības pieņemšanas audzināšanas nepieciešamību izglītībā, balstoties uz vienu no demokrātijas iezīmēm - vienlīdzīgām iespējām. Socioloģe Emīlija Keina rakstā "Izglītība un uzskati par dzimumvienlīdzību" aplūko pamatā divas dažādu autoru piedāvātās iespējamās izglītības izpratnes - līdzīgi Džūijam, izglītība kā apgaismība (uzskats, ka izglītība var mainīt nevienlīdzības fundamentālo iedabu) un izglītības ierobežojošā loma (uzskats, ka tā nav saistīta ar fundamentālām izmaiņām, ka tā nevis apšaubā nevienlīdzību, bet gan reproducē to).¹² Pēc Keinas domām, izglītība tomēr nemaina svarīgākos mijiedarbības aspektus grupas iekšienē un faktiski legitimē nevienlīdzību.

Vairāki pētnieki - to skaitā arī Roberts Konels, austrāļu pedagoģijas profesors, - atzīst, ka skolās pastāv neformāla, bet spēcīga dzimumatšķirības ideoloģija.¹³ Bieži vien šo netiešo "apmācību" sauc par **slēpto mācību programmu** (*hidden curriculum*) - tā attiecas uz dzimumlomām un dzimumnormām, kuru mācīšana nav iekļauta oficiālajā mācību plānā un kas tiek iemācītas, bieži vien to neapzinoties ne skolotājiem, ne skolēniem. Lielākoties šīs normas

⁸ Shestakov, V. Guide on Identification and Elimination of Negative Sex Stereotypes in School Textbooks and Children's Literature and on Promotion of a Positive Image on Women. Unesco, Paris, 1982 (nav publicēts) - citēts: Michel, Andrée. Down with Stereotypes! Eliminating Sexism from Children's Literature and School Textbooks. Unesco, Paris, 1986, p. 15.

⁹ Skat. Ashmore, R.D. & Del Boca, F.K. Sex Stereotypes and Implicit Personality Theory: Toward a Cognitive-Social Psychological Conceptualization. //Sex Roles, 5, 1979, p.222. - citēts: Basow, Susan A. Gender Stereotypes and Roles. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992, p. 3. Skat arī Humm, Maggie. The Dictionary of Feminist Theory. Harvester Wheatsheaf, 1989, p. 217.

¹⁰ Skat Basow, Susan A. Gender Stereotypes and Roles. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992, p. 6.

¹¹ Дьюи, Джон. Демократия и образование. Москва, Педагогика-Пресс, 2000, с. 96.

¹² Kane, Emily W. Education and Beliefs about Gender Inequality. //Race, Class and Gender in a Diverse Society. A Text-Reader. Ed. Diana Kendall. Allyn and Bacon, Boston, London etc., 1997.

¹³ Connell, R.W. The Men and the Boys. Allen & Unwin, 2000, p.157.

satur dzimumstereotipus.¹⁴ Piemēram, viedoklis, ka izglītība sagatavo zēnus apmaksātam darbam, lai uzturētu ģimeni, bet meitenes - darbam ģimenes robežās¹⁵, ir sastopams ne tikai ārvalstīs, bet arī Latvijā.¹⁶ Vai arī - ka meitenēm matematika un fizika padodas grūtāk, bet zēniem - otrādi¹⁷ (varbūt tieši šī viedokļa rezultātu mēs varam redzēt Latvijas augstākajās mācību iestādēs, kur, piemēram, filoloģiju apgūst lielākoties meitenes, bet fiziku un matemātiku - zēni?). Latvijas skolās nepietiekami tiek aplūkoti un apspriesti ar dzimumlīdztiesību saistītie jautājumi, līdz ar to dzimumlomas bieži vien tiek uztvertas kā nemainīgas. Ir nepieciešams kritiski izvērtēt gan tiešo, gan netiešo (bieži stereotipisko) informāciju par dzimumlomām.

Bez mācību programmas, izvēles priekšmetiem un darba klasē nozīmīga loma bērnu izglītības papildināšanā ir mācību grāmatām. Par mācību materiālos attēloto sieviešu un vīriešu skaitu un parādīto stereotipisko lomu ietekmi uz bērnu izpratni par tām raksta vairāki autori. Piemēram, psihologi uzsver, ka mācību grāmatās parādītie lomu modeļi ir būtiski, attīstoties bērna identitātes izjūtai un izvēloties piemērus sekošanai, taču mācību grāmatās attēlotie modeļi bieži vien neatbilst reālajā dzīvē sastopamajiem.¹⁸ Tāpat - bērni var sākt stereotipiski skatīties uz sevi un attīstīt sevī šādas īpašības, stereotipi ietekmē pašapziņu, sekmes skolā, nevienlīdzīgu lomu ģimenē veidošanos, darba dalīšanu, pretstatītu vērtību veidošanos.¹⁹ UNESCO pētījuma autore Andrē Mišela min vēl šādas iemācītu stereotipu negatīvās sekas: meiteņu stereotipisko lomu ieaudzināšana laupa sabiedrībai radošo potenciālu, ko varētu izmantot, ja meitenēm arī mācību grāmatās tiktu piedāvāta lielāka lomu dažādība. Savukārt stereotipiskie zēnu tēli veicina zēnu atsvešināšanos no emociju un izjūtu pasaules, agresivitāti, sacensību garu - tikai vienu no dimensijām, ko iespējams attīstīt cilvēkā.²⁰

UNESCO sagatavotajā materiālā apkopotie pētījumi par mācību materiāliem liecina, ka "ļoti bieži šie izdevumi māca bērniem ne tikai gramatiku, aritmētiku utt., bet arī viena dzimuma pārākumu pār otru; autoritātes lomas, prestižs un radošā darbība šajās grāmatās ir piedēvētas vīriešiem, turpretī sievietes ir neredzamas vai iesaistītas īpaši tradicionālās lomās. Šis paradums mācīt tā saucamās "vīrišķīgās" un "sievšķīgās" lomas bērniem sniedz meitenēm negatīvu paštēlu un zēniem - pārākuma sajūtu."²¹

Odrija Oslere, pētījuma autore par vēstures grāmatām, raksta tā: "Skolēnu izpratni par sieviešu un vīriešu pieredzi pagātnes sabiedrībās visticamāk spēcīgi ietekmēs vizuālie tēli, ar kuriem viņi nonāk saskarē vēstures grāmatās; izdevējiem, mācību grāmatu autoriem un skolotājiem tāpat ir milzīga atbildība panākt to, lai skolēniem būtu pieejami tie tēli, kas attiecas uz tādu

¹⁴ Skat. Sapiro, Virginia. *Women in American Society. An Introduction to Women's Studies*. Third edition. Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, London, Toronto, 1994, p. 132.
Skat. arī Basow, Susan A. *Gender Stereotypes and Roles*. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992, p. 149.

¹⁵ Willis, Sue. *Mathematics: From Constructing Privilege to Deconstructing Myths*. // *Gender In/Forms Curriculum*. Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario, Oise Press, New York, Teachers College Press, 1995, p. 269.

¹⁶ Skat. Tūna, Aija. *Dzimumu līdztiesības jautājumi Latvijas skolās: vai tas ir aktuāli?* // *Skolotājs*, Nr. 3, 16.-19.lpp, 1998.

¹⁷ Skat. McLaren, Arlene, and Gaskell, Jim. *Now You See It, Now You Don't: Gender as an Issue in School Science*. // *Gender In/Forms Curriculum*. Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario, Oise Press, New York, Teachers College Press, 1995.

¹⁸ Sapiro, Virginia. *Women in American Society. An Introduction to Women's Studies*. Third edition. Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, London, Toronto, 1994, p. 133.

¹⁹ Basow, Susan A. *Gender Stereotypes and Roles*. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992, p. 11, 172-290.

²⁰ Michel, Andrée. *Down with Stereotypes! Eliminating Sexism from Children's Literature and School Textbooks*. Unesco, Paris, 1986, p. 23.

²¹ *Ibid.*, p. 47.

grupu pieredzi, kas tradicionāli nav pietiekami attēlotas."²² Tātad te arī tiek uzsvērtā dažādības nepieciešamība. Dažādība - tas nozīmē, ka gan zēni, gan meitenes tiktu attēloti ar visdažādākajam īpašībām, nodarbēm, iespējām.

Dzimumlīdztiesība ir saistīta ar dažādības iespējamību. Tā ir situācija, kad "gan vīriešiem, gan sievietēm tiek piešķirta vienāda sociālā vērtība, vienādas tiesības un vienāda atbildība, nodrošināta vienāda pieeja resursiem un to izmantošanas iespējas".²³ Dzimumlīdztiesība, ņemot vērā ilgu laiku pastāvošo dzimumnelīdztiesību, nav dzimumneitralitāte (kuras gadījumā "neitrālais" bieži vien tiek uztverts vai parādīts kā vīrietis).

Mūsu pētījuma **problēmjaudājumi** līdž ar to ir: Vai Latvijas mācību grāmatās ir novērojami dzimumstereotipi? Kādi tie ir? Vai meitenes un zēni (sievietes un vīrieši) tiek pretstatīti? Vai tiek piedāvāta īpašību, lomu dažādība?

²² Osler, Audrey. Still Hidden from History? The Representation of Women in Recently Published History Textbooks. //Oxford Review of education, Vol. 20, No. 2, 1994, p. 223.

²³ Neimane, Astrīda. Dzimums un tautas attīstība Latvijā. UNDP, Rīga, 1999.

PĀRSKATS PĀR CITĀS VALSTĪS VEIKTAJIEM PĒTĪJUMIEM

Pateicoties daudzu valstu un starptautisku organizāciju iniciatīvai, jau kopš 60.gadu beigām daudzās pasaules valstīs ir veikti dažāda mēroga un apjoma pētījumi, lai gūtu vispārīgu priekšstatu par sastopamajiem aizspriedumiem un dzimumu stereotipiem mācību grāmatās, bērnu literatūrā un citos avotos, ar kuriem nākas saskarties bērniem un jauniešiem. Katrā valstī pieredze ir atšķirīga, mācību grāmatu saturu un attēlotās situācijas un stereotipus parasti nosaka katras valsts vēsturiskais, kultūras, politiskais, ekonomiskais un sociālais konteksts.²⁴ Tomēr neraugoties uz to, iepazīstoties ar daudzās pasaules valstīs veiktajiem pētījumiem dzimumu atšķirību jautājumā un ar šīm atšķirībām saistītajiem stereotipiem mācību grāmatās, materiālos tiek konstatētas līdzīgas tendences.

Dotajā ziņojumā atspoguļoti pētījumi, kas pasaulē veikti problēmas aktualizēšanai. Tādēļ atsaucies bieži vien dotas uz septiņdesmito un astoņdesmito gadu pētījumiem. Jāatceras, ka vēlākie pētījumi jau atspoguļo situācijas izmaiņas, kas panāktas, pateicoties mērķtiecīgam un apzinātam darbam, tādēļ pagaidām nav piemērojami Latvijas situācijai.

Pētījumu mērķis nav sniegt maģisku formulu dzimumu līdztiesības panākšanai katrā valstī, bet gan aprakstīt un izskaidrot mācību grāmatās sastopamos stereotipus, kā arī parādīt iemeslus, kas rosina sievietes un vīriešus ieņemt atšķirīgu stāvokli un vietu sabiedrībā. Visbiežāk pētījumu uzdevums ir veicināt diskusiju par stereotipu identificēšanas veidiem. Pētījumi tiek izdarīti, lai plašākai sabiedrībai radītu iespēju kritiski pārdomāt un analizēt mācību grāmatās attēloto. Gandrīz visu pētījumu uzdevums ir objektīvi aprakstīt reālo situāciju, kāda sastopama mācību grāmatās un meklēti veidus, kā mācību materiāli varētu tikt pilnveidoti, lai tie būtu līdzsvarotāki attiecībā pret vīriešiem un sievietēm. Pārsvārā skolotāju un skolēnu pirmā reakcija, runājot par dzimumu stereotipisku atainojumu mācību grāmatās, ir noraidoša. Skolotāji uzskata, ka mācību grāmatas ir pilnīgi neitrālas dzimumu attēlojumā. Tikai iegūstot objektīvu informāciju par situāciju, skolotājiem ir vieglāk izprast nepieciešamību runāt par zēnu un meiteņu spējām un iespējām.

Astoņdesmito gadu sākumā UNESCO organizēja visaptverošus pētījumus dažādos pasaules reģionos (Ķīnā, Ukrainā, Norvēģijā, Francijā, Peru, Zambijā un citās valstīs), lai iegūtu objektīvu pārskatu par mācību grāmatās, bērnu grāmatās un bērnu žurnālos attēlotajām sieviešu un vīriešu lomām un veicinātu sabiedrības un vadošo amatpersonu rīcību nepieciešamo pārmaiņu virzienā. Andrē Mišela, apkopojot šos pētījumus, ir secinājusi, ka ļoti bieži grāmatas satur stereotipisku, uz aizspriedumiem balstītu lomu attēlojumu. Tā, piemēram, daudzās no pētījumā iesaistītajām valstīm jaunāko klašu grāmatās attēlotajiem zēniem ir neierobežotas karjeras iespējas, turpretī meitenēm lielākoties ir dota iespēja kļūt par "māmiņām".²⁵ Daudzās valstīs, līdzīgi kā Latvijā, aktuāls jautājums ir arī izmantotā valoda, gramatikas formas un atšķirīgie vārdi sieviešu un vīriešu dzimtē.²⁶

Ķīna

Atsaucoties uz pētījumu pārskatiem, Mišela apgalvo, ka, neraugoties uz zināmām pārmaiņām, Ķīnā mācību grāmatās sievietes joprojām tiek attēlotas, veicot ierobežotu profesionālo darbību. Sievietes ļoti reti tiek attēlotas kā skolu direktores un neieņem vadošus amatus arī citās sfērās. Gandrīz visas literatūras mācību grāmatas aizstāv viedokli, ka vadošos amatus var ieņemt tikai vīrietis. Tai pat laikā sievietes literatūras tekstos tiek parādītas pasīvās un vīrietī papildinošās lomās. Joprojām iezīmējas modelis, ka sievietes loma ir namamāte un mājsaimniece, kaut arī kopš 1979.gada daudz darba tiek ieguldīts, lai mazinātu stereotipu ietekmi literatūras mācību

²⁴ Osler, Audrey. "Still Hidden from History? The Representation of Women in Recently Published History Books" // Oxford Review of Education, vol. 20, No.2, 1994.

²⁵ Michael, Andree. Down with Stereotypes! Eliminating Sexism from Children's Literature and School Textbooks. Unesco, Paris, 1986, p. 17, 28.

²⁶ Ibid. p. 11 – 12.

grāmatās. Tā, piemēram, Ķīnas Bērnu izdevniecība 80.gadu sākumā izdeva vietējo autoru stāstu krājumu, kurā, mērķtiecīgi atlasot, apmēram 35% sieviešu bija attēlotas kā vadošie personāži, kas uzņemas atbildību.²⁷

Ukraina

Ukrainā kopumā bērnu un mācību grāmatās sievietes sociālajā un profesionālajā sfērā ļoti bieži tiek parādītas kā atbildīgas un drosmīgas personas. Tomēr rūpīga analīze ļauj secināt, ka arī šeit sievietēm vai vīriešiem parādās ierobežojumi politiskajā, sociālā, profesionālajā un ģimenes sfērā, kā arī saistībā ar katram dzimumam piedēvētajām rakstura iezīmēm. Piemēram, neraugoties uz profesiju dažādību, sievietes parasti darbojas sfērās, kur nepieciešamas saskarsmes iemaņas, turpretī vīrieši galvenokārt attēloti profesijās, kur jāpielieto tehniskās prasmes.²⁸

Norvēģija

Mišela atzīmē, ka līdzīga situācija ir rodama Norvēģijas literatūras, fizikas, ķīmijas un bioloģijas mācību grāmatās. Pateicoties septiņu gadu ilgam mācību materiālu apsekojumam, tika secināts, ka grāmatās stereotipi izpaužas dažādos veidos - meitenes un sievietes tekstos un ilustrācijās tiek minētas retāk, bieži parādās ierobežojumi abu dzimumu personām. Norvēģijā valda uzkrītoša tendence attālinot vīriešus un sievietes tradicionāli, sevišķi attiecībā uz lomām ģimenē. (Piemēram, tētis ir tas, kurš pelna naudu, bet mamma ir mājsaimniece.) Zēni un vīrieši tiek parādīti aktīvākās lomās, sportojot. Vīrietim vienmēr ir iespēja izspēlēt varoņa lomu, būt aktīvam un izcelties ar neizmērojamu atbildības sajūtu, toties sieviete ir māte, sieva vai arī vīrieša asistente.²⁹

Francija

Pētījumi rāda, ka arī Francijā vidusskolas fizikas, ķīmijas un bioloģijas mācību grāmatās zēni vai vīrieši tiek vairāk attēloti aktīvās darbībās nekā meitenes vai sievietes. Ja persona ir attēlota darba vietā, pārsvarā tiek attēloti zēni un vīrieši. Viņiem tiek piešķirtas lielākas izvēles iespējas karjeras izvēlē, kas tai pat laikā ietver zināmus ierobežojumus. Zēni mācību grāmatās ne tikai ir attēloti un tekstā minēti lielākā skaitā, bet uzsvars tiek likts arī uz to, lai zēni izvēlētos fizikas, ķīmijas, matemātikas un bioloģijas priekšmetus. Mācību grāmatas ignorē lielāko daļu no sievietēm, kurām ikdienas dzīvē ir profesionālā karjera, aktīva loma sabiedriskajā vai politiskajā dzīvē, vai arī ievērojami sasniegumi kādā citā jomā.³⁰

Austrālija

Priekšstats, ka zēni skolās tiek izglītoti, lai sagatavotu apmaksātam darbam sabiedriskajā dzīvē, bet meitenes – lai sagatavotu neapmaksātam darbam privātajā dzīvē, ir ļoti izplatīts matemātikas grāmatās. Sjū Villisa (1995) apgalvo, ka matemātikas grāmatas sniedz izkropļotu priekšstatu par sabiedrību, kur gandrīz visām sievietēm (izņemot skolotājas) tiek piedēvēta mātes vai vecmāmiņas loma, kas vienmēr cep vai iepērkas un kas netiek nosaukta vārdā. Turpretī vīrieši tiek saukti vārdos un pieminēti, runājot par viņu nodarbošanos, kas nes peļņu. Piemērs, kas labi ilustrē šo situāciju, parādīts Austrālijas matemātikas grāmatu sērija "Matemātika iesācējiem", kas tika izmantota skolās astoņdesmito gadu beigās (Irons & Styles, 1982/1983/1984). Piemēram, vienā no grāmatām 49 no televīzijas programmu vadītājiem ir vīrieši, turpretī sievietes šajā lomā tiek parādītas 25 reizes. Pieaugušo lomas šajās grāmatās ir iedalītas sekojoši: sievietes ir pārdevējas, pavāres, skolotājas, laikrakstu pārdevējas, mātes, vecmāmiņas, savukārt vīrieši ir datoru operatori, pastnieki, zemnieki, dārznieki, augļu un

²⁷ Michael, Andree. Down with Stereotypes! Eliminating Sexism from Children's Literature and School Textbooks. Unesco, Paris, 1986, p. 20.

²⁸ Ibid. p. 21.

²⁹ Ibid. p. 21.

³⁰ Ibid. p. 27 – 29.

mašīnu pārdevēji, elektronisko izstrādājumu veikala īpašnieki, skolotāji. Vīrieši parasti kā tēvi tiek minēti tikai kopā ar sievu.²⁹

Lielbritānija

Īpaša uzmanība tiek pievērsta arī vizuālajam zēnu un meiteņu atainojumam mācību grāmatās. Pētījumi liecina, ka skolēna priekšstats par sievietes un vīrieša lomu tiek nodots tieši ar tēlu palīdzību, kas tiek iekļauti mācību grāmatās.³¹ Vizuālie tēli un fotogrāfijas ir viens no noteicošajiem faktoriem, kā mācību materiāls, tai skaitā teksti tiek interpretēti un saprasti. Lielbritānijas pieredze apstiprina faktu, ka vēstures grāmatās pārsvarā tiek attēloti zēni un vīrieši. Odrijas Osleres (1994) 36 vēstures mācību grāmatu pētījums, kur tika apskatītas 4000 fotogrāfijas, parāda, ka vīriešu skaits fotogrāfijās pārsniedz sieviešu skaitu (attiecībās 26 vīrieši: 1 sieviete). Sievietes pieredze vēstures mācību grāmatās tiek ignorēta, vai arī ierobežota šaurās stereotipiskās lomās, dzemdējot, audzinot un auklējot bērnus, strādājot virtuvē; vērpjot, lūdzot un zogot; situācijās, kad tās notiesātas par burvestībām. Vīrieši savukārt tiek attēloti apstrādājot zemi, zvejojot, jājojot, kā karavīri, cīnoties; lūdzot Dievu vai runājot sprediķi; lasot, spēlējot kārtis, dumpojoties vai vadot zinātnisku eksperimentu.

Arābu valstis – Ēģipte, Kuveita, Libāna, Sauda Arābija, Tunisija un Jemena

Visās arābu valodā sarakstītajās grāmatās, neraugoties uz valstu atšķirīgo attīstības līmeni un pārvaldes struktūras demokrātijas pakāpi, sievietes tiek attēlotas līdzīgā veidā. Kaut arī realitātē arābu sievietes ir aktīvas profesionāli, tās joprojām tiek attēlotas atbilstoši tradicionālajiem priekšstatiem par sieviešu atkarību no vīriešiem. Tekstos un ilustrācijās sievietes tiek parādītas mājās vidē, vienīgās pieļaujamās profesionālās nodarbes parādītas tikai kā paplašināta mājas darbu veikšana. Sievietes un meitenes tiek parādītas kā vājas, jūtīgas, uzticamas, iniciatīvu neizrādošas būtnes, kas dzīves papildījumu gūst mājas darbos un rūpēs par ģimeni. Patiesībā šis attēlojums nesaskan ar pienākumiem, kurus sievietes veic ikdienā. Aizvien vairāk sieviešu ir ieguvušas augstāko izglītību, pierādījušas sevi profesionāli, veiksmīgi pārvalda savu īpašumu un darbojas sabiedriskajā sfērā.³²

ASV

Amerikas Savienoto Valstu salīdzinošie pētījumi rāda, ka sievietes vizuālais atainojums vēstures mācību grāmatās ir procentuāli ievērojami palielinājies (no 30% uz 58 %) 20.gadsimta deviņdesmitajos gados.³³ Toties satura ziņā, respektīvi, kas attiecas uz sievietes pieredzes iekļaušanu pašos vēstures tekstos, progress nav tik ievērojams. Metjū Hogbens (1997) savā pētījumā, apskatīdams zēnu un meiteņu atainojumu 28 psiholoģijas mācību grāmatās, secina, ka no 2285 personām, kas iekļautas mācību materiāla attēlos, 968 (42.4%) ir bijušas sievietes, bet 1317 (57.6%) vīriešu kārtas pārstāvji.³⁴ Pētījumi rāda, ka būtiskas pārmaiņas šajā situācijā var ienest skolotāju papildus izglītošana, jo skolotāji varētu būt tie, kas ar savu kritisko pieeju var realizēt vēstures mācību grāmatu pilnveidošanu, respektējot un iekļaujot gan sieviešu, gan vīriešu pieredzi.³⁵

²⁹ Willis, Sue. Mathematics: From Constructing Privilege to Deconstructing Myths. //Gender In/Forms Curriculum. Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario, Oise Press, New York, Teachers College Press, 1995, p. 269.

³¹ Osler, Audrey. "Still Hidden from History? The Representation of Women in Recently Published History Books" // Oxford Review of Education, vol. 20, No.2, 1994, p. 223.

³² Michael, Andree. Down with Stereotypes! Eliminating Sexism from Children's Literature and School Textbooks. Unesco, Paris, 1986, p. 30

³³ Skat. Bernard – Powers, Jane. "Out of the Cameos and Onto the Conversation: Gender, Social studies, and Curriculum Transformation" // Gender In/forms Curriculum. Ed. Jane Gaskell Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario, Oise Press, New York, Teachers College Press, 1995, p. 196.

³⁴ Hogben, Matthew. Are All of our Students Represented in Their Textbooks? // Teaching of psychology. Vol.24, no.2, 1997, p.98.

³⁵ Ibid. p.197.

ASV veiktie pētījumi parāda, ka neraugoties uz skaitlisku abu dzimumu attēlojuma izlīdzināšanos, joprojām pastāv ievērojamas atšķirības veidā, kādā zēni un meitenes tiek attēloti mācību grāmatās. 1972.gadā veiktajā analizē tika atklāts, ka puisi un vīrieši tiek parādīti aktīvās lomās kā zinoši, droši, jaunai informācijai un piedzīvojumiem gatavi indivīdi, turpretī meitenes un sievietes tiek attēlotas pasīvās, palīdzību meklējošās lomās. (Piemēram, Džeina vēro kā Džons labo viņas rotaļlietas.) Salīdzinājumam 1989.gada pētījuma rezultāti apliecina skaitlisko izlīdzināšanos, tomēr joprojām meitenēm bija nepieciešama palīdzība, viņām nepatīk piedzīvojumi un tiek atvēlētas ierobežotākas profesionālās darbības sfēras.³⁶

Pīters Vitlijs (1996) ir apkopojis materiālu par pētījumiem zinātnes jomā. Iztirzājot daudzu Lielbritānijas, Jamaikas, Amerikas Savienoto Valstu zinātnieku veiktos pētījumus, Vitlijs apstiprina faktu, ka sievietes tiek minimāli atainotas mācību grāmatās, pamatojoties uz iepriekš izveidojušos priekšstatu, ka zinātnes fundamentālo bāzi ir veidojuši zinātnieki, lielākoties vīrieši. 1979.gadā veiktais pētījums, apskatot trīs plaši izmantotas fizikas grāmatas Lielbritānijā, parāda, ka šajās mācību grāmatās atsaucies tiek norādītas uz vīriešiem zinātniekiem un viņu sasniegumiem, bet ļoti reti uz sievietēm. Teorētiskie piemēri un vingrinājumi izvēlēti, kas varētu ieinteresēt drīzāk zēnus, nevis meitenes. Meitenes tiek attēlotas drīzāk pasīvās un ar mājas dzīves situācijām saistītās lomās.³⁷

Pauls un Garsija (1985) uzskata, ka fizikas, ķīmijas un bioloģijas mācību grāmatām, aprakstot zinātniskās idejas un teorijas, jāatbilst sabiedrība ne tikai tāda, kāda tā ir bijusi un ir, bet arī tādu, kādai tai vajadzētu būt. Meitenes gūst priekšstatu par pilnveidošanās iespējām zinātnes jomā, iepazīstoties ar materiālu, kur tiek parādīts sieviešu – zinātnieču ieguldījums. Šis aspekts lielā mērā var ietekmēt meiteņu turpmāko karjeras izvēli zinātnes jomā.³⁸ 1992.gadā veiktais pētījums liecina par to, ka progress ir noticis pēdējo gadu fizikas mācību grāmatās, kur sievietes līdz šim noklusētais ieguldījums tiek vairāk novērtēts.³⁹ Viņi apstiprina, ka nelielas atšķirības dzimumu atainojumā tomēr vēl aizvien pastāv, sieviešu – zinātnieču ieguldījums paliek neievērots un nepietiekami tiek domāts, kā tieši meitenes ieinteresēt padziļināti apgūt dabas zinātnes. Tā, piemēram, pat tādi zinātniece kā Marija Kirī – divu Nobela prēmiju ieguvēja – mācību grāmatu tekstos nereti tiek attēlota kā sava vīra asistente.⁴⁰

ASV daudz tiek domāts arī par mērķtiecīgu likumdošanas izstrādi, kas veicinātu dzimumu līdztiesību. Kalifornija bija viens no pirmajiem ASV štatiem, kurā jau 1977.gadā tika pieņemts likums par dzimumstereotipu un vienu dzimumu aizskarošas informācijas mazināšanu mācību materiālos, kas tiek izmantoti valsts skolās. Štata valdība ne tikai pieprasa likuma ievērošanu, bet arī aktīvi iesaistās palīgmateriālu izdošanā, lai atvieglotu skolotāju darbu strādājot ar šiem jautājumiem.⁴¹

Mācību grāmatas var kalpot kā viens no efektīgiem pārmaiņu faktoriem ceļā uz vīriešu un sieviešu līdztiesību, kā arī kā līdzeklis ceļā uz sava potenciāla apzināšanu. Šajā sadaļā tika pieminēti tikai daži no pētījumiem, kas ir veikti, apskatot mācību grāmatas dažādos mācību priekšmetos dažādās pasaules valstīs. Šis apskats liecina par to, ka dzimumu stereotipi lielākā vai mazākā mērā pastāv visur. Viena no vadlīnijām, kas apvieno visus šos pētījumus, ir fakts, ka meitenes un sievietes mācību grāmatās tiek pieminētas un attēlotas mazāk nekā zēni un

³⁶ Basow, Susan A. Gender Stereotypes and Roles. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992, p. 149.

³⁷ Skat. Whiteley, Peter. The "Gender Fairness" of Integrated Science Textbooks used in Jamaican High Schools" // Int.J.Sci.Educ., 1996, vol. 18, No. 8, p.970.

³⁸ Ibid. p.971.

³⁹ Ibid. p.971.

⁴⁰ Basow, Susan A. Gender Stereotypes and Roles. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992, p. 149.

⁴¹ Ibid. p.150.

vīrieši. Esošie materiāli parāda tendenci mācību grāmatās meitenes attēlot vairāk pasīvās un uz attiecībām vērstās lomās, nekā aktīvās un uz atbildību orientētās lomās.

Bez mācību materiāla ilustratīvā un tekstuālā materiālā pētījumi aptver arī skolu vides izpēti, skolotāju ietekmi un pašu zēnu un meiteņu uzskatu apsekojumu. Pētījumu rezultāti parāda, ka dzimumu lomu stereotipi un modeļi par katram dzimumam pieņemamo uzvedību tiek izveidoti jau agrā vecumā. Tādēļ pētnieki un psihologi lielu uzmanību pievērš mācību materiālu un audzināšanas potenciālās ietekmes prognozēšanai. Piemēram, Francijā aptaujājot pamatskolas skolēnus parādījās, ka jau šajā vecumā zēni ierobežoja meiteņu profesionālo izvēli, atvēlot tām tradicionālās sieviešu profesijas – medmāsas, bērnudārza audzinātājas, šuvējas utt. Savukārt pašas meitenes bija gatavas ieņemt visdažādākās profesijas, t.sk. ārstes, žurnālistes, pilotas.⁴²

Tomēr jāatceras, ka zēniem un meitenēm netiek viennozīmīga informācija par to kādiem viņiem vajadzētu vai nevajadzētu būt. Noteiktas attieksmes un vērtību sistēmas veidošana ir sarežģīts un laikietilpīgs process. Pat ja nākamajai paaudzei tiek nodota informācija par sabiedrībā pieļaujamajām dzimumu lomām, tomēr jāatceras, ka nākamā paaudze atšķirsies no saviem vecākiem. Pasaule attīstās un mainās indivīdam izvīzītās prasības, kurām nākas piemēroties. Piemēram, pirms deviņdesmitajiem gadiem skolās nevienai paaudzei netika mācīts izmantot datorus un informācijas tehnoloģijas savā ikdienas darbā, tomēr šodien daudzi no viņiem ir spējīgi to darīt. Tādēļ ļoti svarīgi iemācīt jauniešiem kritiski analizēt informāciju, pieņemt lēmumus par savu turpmāko dzīvi un spēt izmantot laikmeta dotās iespējas.

⁴² Michael, Andree. Down with Stereotypes! Eliminating Sexism from Children's Literature and School Textbooks. Unesco, Paris, 1986, p. 22.

METODE

Izpētot citu valstu autoru piedāvāto metodoloģiju dzimumstereotipu noteikšanai, par piemērotāko atzinām **kontentalīzes metodi**. Kontentalīze ir sistemātiska, uz precīzi izstrādātiem kritērijiem balstīta metode, kā analizēt teksta vai attēlu saturisko materiālu. Izmantojot kontentalīzi, ir iespējams konstatēt kāda elementa klātesamību vai trūkumu tekstā vai attēlos, kā arī noteikt to skaitlisko proporciju. Kontentalīze ir tikusi plaši lietota feministiskajās analizēs, pētot reklāmas, avīžu un žurnālu rakstus, filmas, fotogrāfijas, grāmatas utt. un nosakot tajos dzimumstereotipu, vecuma stereotipu, rasu aizspriedumu daudzumu un veidus.⁴³ Kā nākamais solis pēc kontentalīzes veikšanas produktīvs citu ar mācību grāmatām un izglītību saistīto aspektu pētījums varētu būt intervijas ar skolotājiem.

Mūsu pētījums koncentrēties gan uz tekstuālo, gan arī uz ilustratīvo materiālu. Kontentalīzei piedāvāto materiālu klāstu izvēlējamies, balstoties uz Latvijas Republikas Izglītības un zinātnes ministrijas Izglītības satura un eksaminācijas centra izstrādātajiem krājumiem "Ieteicamā mācību literatūra vispārējās izglītības iestādēm" (Rīga, 2000) un "Jaunākā ieteicamā mācību literatūra vispārējās izglītības iestādēm" (Rīga, 2001). Pamatojoties uz krājumā "Ieteicamā mācību literatūra vispārējās izglītības iestādēm" izmantoto dalījumu, arī mēs grāmatas iedalām divās grupās: 1) mācību literatūra no 1. līdz 4. klasei; 2) mācību literatūra no 5. līdz 12. klasei. Jaunāko klašu materiālā var pētīt stereotipu rotaļlietu un nodarbjū piedāvājumu (piemēram, meitenes spēlējas ar lellēm, palīdz mātei virtuvē; zēni iet makšķerēt, brauc ar mašīnu), bet tālākajā posmā (5.-12. klase) mācību materiālos par atpazīstamības kritēriju ir jāizmanto arī dzimumreprezentācija noteiktas zinātnes vai mācību priekšmeta ietvaros. Sevišķi spilgti dzimumu attēlojumu atšķirības varētu parādīties sabiedriskajās zinātnēs un vēsturē, kur vadošajās lomās parasti tiek parādīti vīrieši, bet sievietes ir sievas, palīdzes un tml.

No katras grupas izvēlējamies attiecīgi 20 un 30 grāmatas. Izvēle pirmajā grāmatu grupā balstās uz nejausības principu, izmantojot piedāvāto mācību grāmatu klāstu katrai klasei. Līdz ar to pētījumā tika iekļautas ābece, latviešu valoda, lasīšanas, matemātikas, dabas mācības, mūzikas un vizuālās mākslas mācību grāmatas. Arī otrajā grupā no 5. līdz 12. klasei grāmatu izvēle notika pēc nejausības principa, cenšoties aptvert pēc iespējas plašāku priekšmetu spektru. No 5. līdz 12. klasei tika analizētas ģeogrāfijas, ekonomikas, anatomijas, matemātikas, astronomijas, vēstures, mūzikas, fiziskās audzināšanas, fizikas, ķīmijas, mājturības, literatūras, latviešu valodas, ētikas un filozofijas mācību grāmatas. Šis sākotnējais izlases kopums līdz ar to veiksmīgi iekļauj gan atšķirīgus vecuma posmus, gan atšķirīgus mācību priekšmetus. Vecāko klašu grupā aptvertas mācību grāmatas, kas attēlo ne tikai mūsdienu situāciju, bet sniedz arī ieskatu vēstures, kultūras un filozofiskās domas attīstības mantojumā. Neraugoties uz grāmatu satura un konteksta atšķirībām, šajā pētījumā visu grāmatu materiāls tika analizēts kopā, lai sniegtu kopējo pasaules ainu, kāda tā tiek parādīta skolēniem. Kā nozīmīgs kritērijs grāmatu izvēlei bija arī grāmatas izdošanas gads – pētījumā tika izmantoti pēdējo gadu izdevumi.

Lai precizētu un uzlabotu pētījumā paustās nostādnes, kā arī koriģētu metodoloģiskos principus, tika veikts pilotpētījums. Pirmajā pilotpētījuma posmā visas darba grupas locekles izskatīja trīs mācību grāmatas, kā rezultātā, lai mazinātu subjektīvu vērtējumu iespējamību, pilnībā tika izmainīti pētījuma metodes kritēriji. Otrajā pilotpētījuma posmā visas darba grupas locekles analizēja tikai vienu mācību grāmatu. Iegūtie rezultāti tika uzskatīti par izmantojamiem, jo visu pētnieču izvērtējumā nevienā kritērijā nebija vērojamas statistiski būtiskas atšķirības. Lai palielinātu pētījuma ticamību, pilotpētījuma sagatavošanas gaitā tika ņemti vērā ekspertu ieteikumi.

⁴³ Reinharz, Shulamit. *Feminist Methods in Social Research*. Oxford University Press, New York, Oxford, 1992, p. 150-163.

Pētījuma analīzē pirmām kārtām svarīgs bija grāmatās attēloto vīriešu un sieviešu, zēnu un meiteņu skaits. Šī kritērija iekļaušanu noteica faktors, ka visos mums pieejamajos pētījumos ir ticis konstatēts, ka parasti mācību grāmatās ir ievērojami lielāks zēnu un vīriešu skaits.

Analīzes kritēriji tika sagrupēti tādējādi, lai katrā kritēriju grupā tiktu noteikta tikai viena izvēle, jo tas bija nepieciešams veiksmīgai sākotnējo datu apstrādei ar datorprogrammām. (Datu analīzei tika izmantota SPSS programma. Pētījumā iegūto datu salīdzināšanai tika noteikts T-kritērijs. Tika lietots sociālajām zinātnēm pieņemtais nozīmības līmenis $p = 0,05$, atsevišķos parametros nozīmības līmenis bija $p = 0,01$.) Kritēriju atlasē noteicošais princips bija nevis visu iespējamo izvēļu uzskaitījums, bet tikai stereotipām, neelastīgām dzimumu lomām raksturīgākie aspekti, kurus pētnieču grupa izvēlējās, balstoties uz citu pētījumu rezultātiem. Turklāt visos gadījumos katrai uzskaitītajai personai tika noteikts dzimums, bet atlikušo uzskaitīto kritēriju skaits var atšķirties atkarībā no pazīmes esamības vai neesamības.

Daži analīzes kritēriji ilustratīvajam materiālam un tekstam tika noteikti atšķirīgi, turpretī daļa no tiem bija identiski gan ilustratīvajam materiālam, gan tekstam. Ilustratīvajā materiālā tika analizēti šādi kritēriji – dzimums; izskats, apģērbs; mājsaimniecības darbi; profesionālās aktivitātes; nodarbes; rotaļlietu un priekšmetu izmantošana. Tekstā tika analizēti sekojoši kritēriji – dzimums, statuss ģimenē, mājsaimniecības darbi, profesionālās aktivitātes, nodarbes, rotaļlietu un priekšmetu izmantošana.

Ilustratīvais materiāls

Ilustratīvā materiāla analīzei tika izmantota visa ilustratīvā informācija, kas iekļauta grāmatā. (Atšķirībā no pārējo pētījumu autoriem, kas ir analizējuši ilustrācijas, šajā pētījumā netika uzsvērts un atsevišķi vērtēts vāka noformējumu. Vāka ilustrācijas tika iekļautas vispārējā ilustratīvajā materiāla analīzē.) Ilustratīvajā analīzē tika ņemts vērā arī cilvēciskotu pēc dzimuma sadalītu dzīvnieku un priekšmetu skaits un īpašības. Ja dzimums dzīvniekam vai priekšmetam nebija piešķirts, tas netika uzskaitīts.

Dzimums. Ilustratīvajā materiālā tika noteikts attēloto personu dzimums – vīrietis vai sieviete. Visas personas vai cilvēciskotie dzīvnieki un priekšmeti, kuriem dzimumu nebija iespējams noteikt, tika iekļauti atsevišķā kategorijā “nenosakāms dzimums”. (Šī kategorija tika ieviesta, pamatojoties uz citu pētnieku grupu grūtībām noteikt dzimumu atsevišķām personām, piemēram, garmatainam cilvēkam *unisex* apģērbā.⁴⁴) Ņemot vērā to, ka šajā pētījumā uzmanība tika pievērsta tikai vīriešu un sieviešu dzimumu lomu attēlojumam mācību grāmatās, visas personas un būtnes ar nenosakāmu dzimumu tika uzskaitītas bez papildus analīzes.

Izskats un apģērbs. Būtiski noteikt, vai mācību grāmatās attēlotajiem bērniem un pieaugušajiem ir dzimumstereotipisks izskats un apģērbs, kas reizēm neatbilst mūsdienās raksturīgajam ģērbšanās stilam, piemēram, bantes, priekšauts, gari svārki vai kleitas, augstpapēžu kurpes. Izskats un apģērbs tika vērtēts 4 atsevišķās kategorijās:

(1) mati:

- īsi mati;
- gari mati, bizes.

(2) aksesuāri:

- matu aksesuāri, bižutērija, sieviešu cepure;
- hūte, beisbola cepure;
- lakats;
- tauriņš, kaklasaites, bikšturi;
- priekšauts.

⁴⁴ Bazler, Judith A. and Simonis, Doris A. Are High School Chemistry Textbooks Gender Fair? //Journal of Research in Science Teaching, Vol. 28, No. 4, 1991, p. 358.

(3) Apģērbs:

- bikses, šorti;
- svārki, kleitas (normāla garuma);
- gari svārki, kleitas.

(4) Apavi:

- augstpapēžu apavi;
- sporta apavi, zābaki bez papēžiem (t.sk. gumijas, alpīnistu).

Balstoties uz ievadā izklāstīto koncepciju, būtu svarīgi salīdzināt arī izskata saistību ar lomu un uzvedību. Uzskatām, ka īpaši nozīmīgi salīdzināt sievietes un meitenes un viņām pieļaujamo uzvedības, darbības spektru gadījumos, ja to izskats parādīts kā tradicionāliem stereotipiem atbilstošs (gari mati, priekšauts, lakats, gari svārki, augstpapēžu kurpes) vai arī stereotipiem neatbilstošs (īsi mati, bikses, sporta apavi, zābaki bez papēžiem).

Mājsaimniecības darbi. Šajā kategorijā ietilpst 10 ikdienā raksturīgākie mājsaimniecības darbi: pārtikas sagatavošana; pārtikas iegāde; bērnu aprūpe (t.sk. iepirkšanās, spēlēšanās, guldišana, apģērbšana, mazgāšana, palīdzība mācībās, bērnu ēdināšana utt.); telpu uzkopšana (t.sk. trauku mazgāšana, darbs ar traukiem, grīdas mazgāšana, putekļu slaucīšana utt.); apģērba kopšana, veidošana (t.sk. veļas mazgāšana, gludināšana, tamborēšana, šūšana); darbs ar mājdzīvniekiem; darbs piemājas dārzā; darbs tūrumā; remontdarbi mājās (t.sk. darbs ar spuldzēm, naglām, elektroierīču labošana, putnu būrīšu gatavošana utt.); malkas sagāde un uguns kuršana. Pētījuma uzdevums ir noskaidrot, kuri no mājsaimniecības darbiem ir raksturīgi tikai sievietēm un meitenēm vai vīriešiem un zēniem, un kuri parādīti kā abiem dzimumiem tipiski pienākumi.

Profesionālās aktivitātes. Pētījumā tika uzskaitīta arī profesiju un profesionālo pienākumu reprezentācija attēlos. Pētījuma uzdevums bija salīdzināt sievietēm un vīriešiem piedēvētās profesijas un nodarbošanās, lai noteiktu, cik lielā mērā tās tiek pretstāfītas un stereotipiski parādītas kā "sieviešu" un "vīriešu" profesijas un nodarbošanās. (Piemēram, vienā no pētījumiem par matemātikas grāmatām secināts, ka vīriešu lomas tajās ir datoroperators, pastnieks, kalnos kāpējs, dārznieks utt., savukārt sieviete ir asistente veikalā, pavāre, pārdevēja konditorejas veikalā. Dažas no lomām gan sakrīt: augļu un dārzeņu tirgotājs, fermas strādnieks, laikrakstu pārdevējs, skolotājs.⁴⁵) Svarīgi salīdzināt, kā vīrieši un sievietes tiek parādīti no nodarbinātības viedokļa: pirmām kārtām, vai viņi vispār ir nodarbināti, otrkārt, cik dažādās jomās. Ir svarīgi arī noteikt, vai sievietes vai vīriešu nodarbošanās attēlojums ir stereotipisks. Ja sieviešu nodarbošanās ir lielākoties attēlotas kā viņu mājsaimniecības pienākumu paplašinājums (piem., māsiņa slimnīcā, šuvēja, pamatklašu skolotāja, friziere), vai arī ja grāmatā netiek parādītas citas mūsdienu sieviešu nodarbošanās (piem., juriste, autobusa vadītāja, darba pārzine utt.), var teikt, ka grāmata satur dzimumstereotipus.

Dzimumaizspriedumi atrodami arī gadījumos, ja sieviešu un vīriešu profesionālā darbība tiek nodalīta attiecīgi "darba veikšanā" un "norādījumu sniegšanā" (ja sievietes galvenokārt tiek parādītas kā darbinieces, kas saņem un izpilda norādījumus, bet vīrieši - kā tie, kas sniedz norādījumus, kam pieder iniciatīva un dominējoša kreativitāte).

Lai sistematizētu iegūto informāciju, pētījumam tika izvirzītas 22 profesionālās aktivitātes: 1) valdnieki, lēmumu pieņēmēji, politiķi; 2) reliģija, klerikāļi; 3) militārā sfēra; 4) mūzika, teātris, kino – vadītāji (t.sk. režisori, diriģenti, komponisti); 5) mūzika, teātris, kino – izpildītāji; 6) literāti, lietiskā māksla, tēlotājmāksla (t.sk. zīmēšana, glezniecība, arhitektūra, multiplikācija); 7) zemniecība; 8) tiesu sistēma; 9) tirdzniecība, uzņēmējdarbība; 10) medicīna – ārsti; 11) medicīna – medmāsas un jaunākais medicīniskais personāls; 12) izglītības sfēra; 13) zinātne,

⁴⁵ Willis, Sue. Mathematics: From Constructing Privilege to deconstructing Myths. //Gender In/Forms Curriculum. Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario: Oise Press; New York: Teachers College Press, 1995, p. 270.

pētniecība; 14) sports; 15) apkalpojošā sfēra (t.sk. frizieri, manikīri, bibliotekāri, mājkalpotāji, pastnieki, šuvēji, guvernanti); 16) sekretāri, asistenti, palīgi (t.sk. kalpi); 17) amatniecība; 18) smagā rūpniecība (t.sk. šoferi, celtnieki, traktoristi, strādnieki); 19) jūrnieki, zvejnieki, kosmonauti; 20) deviantā sfēra (t.sk. pirāti, laupītāji, prostitūtas); 21) vieglā rūpniecība un pārtikas rūpniecība (t.sk. konditori, pavāri); 22) mājsaimniece.

Kā redzams no profesionālo sfēru uzskaitījuma, reizēm apkopotas vairākas savā veidā radnieciskas, tomēr atšķirīgas profesijas (piemēram, literatūra, lietišķā māksla, tēlotājmāksla), kuru veikšanai nepieciešamas līdzvērtīgas prasmes un iemaņas, bet dažkārt viena profesionālā sfēra sadalīta divās grupās (medicīna – ārsti un medicīna – medmāsas un jaunākais medicīniskais personāls), lai varētu noteikt, cik lielā mērā abu dzimumu pārstāvji parādīti kā “vadītāji” vai “izpildītāji”.

Nodarbes.

Kādas ir grāmatās attēlotās zēnu, meiteņu vai kopējās intereses? (Pētījumā par ķīmijas mācību grāmatām secināts: kā zēnu intereses tiek parādītas mehāniskais darbs; tehnoloģija; kā meiteņu intereses – virtuve, pārtika, mājsaimniecība; daba vai ģeogrāfija, un kā kopējās (jeb neitrālās) intereses – sports, veselība, atpūta; pats cilvēks, ikdienas lietas.⁴⁶) Būtiski ir, kuras tieši darbības tiek piedēvētas meitenēm vai sievietēm un zēniem vai vīriešiem, un vai tās tiek pretstatītas.

Pētījuma ietvaros tika noteiktas sekojošas nodarbes: 1) sporta spēles (t.sk. komandu, bumbas spēles); 2) individuālie sporta veidi (t.sk. šahs, dambrete); 3) rotaļas, spēles; 4) makšķerēšana, medīšana (fauna); 5) ogošana, sēņošana (flora); 6) lasīšana; 7) audio, video, dators (t.sk. TV, mūzika, radio); 8) dziedāšana, dejošana, instrumentu spēlēšana; 9) pasīvā atpūta (nepārvietošanas, nedarbojas ar priekšmetiem); 10) ēšana, dzeršana; 11) darbs ar finansēm (tirgošanās, ja nav profesionāli); 12) ziedi (t.sk. saņemt, dāvināt, plūkt); 13) hobiji (neuzskaitot); 14) mācību darbs; 15) dauzīšanās, blēņošānās (kāpšana kokā), kaitnieciska rīcība.

Priekšmeti, rotaļlietas. Pētījumā jānoskaidro, kuri priekšmeti vai rotaļlietas mācību grāmatās tiek parādīti kā vienam vai otram dzimumam piemēroti. Ar kuru dzimumu tiek saistīti mājsaimniecības priekšmeti? Kāda ir ilustrētās personas attieksme pret tiem? Kā raksta ķīmijas mācību grāmatu pētnieces Dž. Beizlere un D. Simonisa, "pieņemumi, ka, piemēram, automašīnas, lidmašīnas, ūdens attīrīšana, kosmosa pētīšana un signālugunis ir *lietas*, kas galvenokārt interesē zēnus, un ka *daba*, kas atspoguļojas augos, dzīvniekos, minerālos un Saules sistēmā galvenokārt interesē meitenes, mūsdienās var nebūt pamatoti. Mikroviļņu krāns, mikrokompjūteri, ūdens piesārņošanas un AIDS laikā pazīstamie rīki un mājsaimniecības priekšmeti nav tie paši, kas pirms divdesmit gadiem. Ja interese par tiem ir atkarīga no dzimuma, tad liecības par to vēl nav publicētas."⁴⁷

Pētījumā tika analizētas 8 priekšmetu grupas: 1) trauki, ēdienu gatavošanas ierīces; 2) lelles; 3) mašīnas; 4) kluči, konstruktori, lāpstiņa, spainītis; 5) mīkstās rotaļlietas (t.sk. lāči); 6) ieroči; 7) ar rokdarbiem saistītie priekšmeti; 8) cirvis, zāģis, āmurs.

Teksta materiāls

Teksta materiāla izpētē kā analīzes un uzskaitījuma vienība tika izvēlēta rindkopa. Respektīvi, lai pētījuma rezultātus neietekmētu autora/-es vēstījuma stils un tiktu iegūta objektīva informācija, katra persona, ja tā rindkopas ietvaros radikāli nemainīja savu darbību vai

⁴⁶ Bazler, Judith A. and Simonis, Doris A. Are High School Chemistry Textbooks Gender Fair? //Journal of Research in Science Teaching, Vol. 28, No. 4, 1991, p. 356.

⁴⁷ Ibid. p. 360.

uzvedību, neraugoties uz pieminēšanas biežumu šajā rindkopā, analizē tika fiksēta tikai vienu reizi.

Dzimums. Atšķirībā no ilustratīvajā materiāla, tekstā vienmēr tika noteikts attēloto personu dzimums – vīrietis vai sieviete.

Statuss ģimenē. Mācību grāmatas var uzskatīt par stereotipiskām, ja tās lielākoties attēlo vīriešus un sievietes atšķirīgi attiecībā uz viņu ģimenes stāvokli (piemēram, ja sievietes tiek attēlotas kā precējušās, kā sievas; ja vīriešiem viņu ģimenes stāvoklis konsekventi nav minēts). Daudzos pētījumos par dzimumstereotipu uzskata to, ka sievietes tiek attēlotas tikai kā ģimenes pienākumos iesaistījušās (parasti kā mātes) un vīrieši tai paša laikā tikai reti kad pieminēti kā tēvi.

Šajā pētījumā vīriešiem un sievietēm tika noteikti 7 iespējamie statusi ģimenē, kas bija savstarpēji saistīti un salīdzināmi: “māte” – “tēvs”; “sieva” – “vīrs”; “meita” – “dēls”; “vecmāmiņa” – “vectēvs”; “mazmeita” – “mazdēls”; “māsa” – “brālis” un “saimniece” – “saimnieks”. Pēdējā statusu pāra iekļaušanu pētījuma noteica kultūrvēsturiskā mantojuma – literatūras un folkloras – atspoguļojums mācību grāmatās. Šādos gadījumos ne vienmēr ir sniegta papildus informācija, kas ļautu noteikt šo personu statusu ģimenē, bet viņu loma un uzvedība bieži atspoguļo priekšstatus par katram dzimumam raksturīgo un pieļaujamo rīcības modeli.

Pārējo tekstā atlasīto kritēriju – mājsaimniecības darbi, profesionālās aktivitātes, nodarbes, rotaļlietu un priekšmetu izmantošana – analīze atbilst ilustratīvajā materiāla analīzes principiem.

Ieteikumi metodei.

Papildus izvēlētajiem analīzes kritērijiem, darba gaitā tika izvirzīti un pārrunāti dažādi iespējamie kritēriju varianti. Diemžēl dotā pētījuma apjoms neļāva izmantot visus no izstrādātajiem kritērijiem. Tādēļ darba grupa vienojās iekļaut izstrādātos analīzes kritērijus un izveidotās kategorijas metodes aprakstā, lai norādītu nākamo pētījumu iespējamus virzienus.

Pilotpētījumā tika iekļauta atsevišķa kategorija **uzvedības** analīzei. Uzvedības analīzei no dzimumu viedokļa sīki izstrādātus kritērijus piedāvā Alberts Deiviss⁴⁸; kurus papildinot izveidojām sistēmu uzvedības analīzei. Ņemot vērā to, ka uzvedības analīze ir sarežģīts, bieži vien objektīvi grūti nosakāms process, šajā pētījumā uzvedība netika analizēta.

- ✓ *Atkarīgs* - tāds, kas meklē vai paļaujas uz citu palīdzību, aizsardzību vai mierinājumu.
- ✓ *Neatkarīgs, norādošs, dominējošs* - uzvedība ar pašiniciatīvu un pašapziņu, autonoma funkcionēšana, pretošanās no ārpus uzspiestiem ierobežojumiem.
- ✓ *Sadarbīgs, uz attiecībām vērst* - tāds, kas strādā kopā ar citiem, lai sasniegtu kopīgu mērķi, savstarpēji papildinoša darba dalīšana dotajā darbībā.
- ✓ *Aprūpējošs* - tāds, kas sniedz fizisku vai emocionālu palīdzību, atbalstu vai mierinājumu kādam; parāda pieķeršanos vai līdzjūtību citam.
- ✓ *Agresīvs* - tāds, kas fiziski vai emocionāli ievaino citu; verbāli agresīvs; lauž priekšmetus.
- ✓ *Emocionāls* - tāds, kas aktīvi parāda savas izjūtas; baudas, baiļu, bēdu utt. izrādīšana ar smiekliem, aizsegšanos, raudāšanu, pieres saraukšanu, emociju uzliesmojumiem, utt.
- ✓ *Fiziski aktīvs* - lielu spēku prasoša fiziska darbība, darbs, spēle.
- ✓ *Pasīvi aktīvs* - lielu spēku neprasoša darbība; modrību, uzmanību prasoša darbība, bet ar minimālu fizisku piepūli vai bez tās (piem., lasīšana, runāšana, domāšana, sapņošana, televīzijas skatīšanās).

⁴⁸ Davis, Albert J. Sex-Differentiated Behaviors in Nonsexist Picture Books. //Sex Roles, Vol. 11, Nos. 1/2, 1984, p.6.

✓ *Pakļāvīgs, pasīvs* - piekāpjas citiem; pakļaujas citu vēlmēm.

Bērnu audzināšana. Stereotipiskas ir tās grāmatas, kurās šī loma lielākoties tiek piedēvēta sievietēm, nevis vienlīdz lielā daudzumā arī vīriešiem. Šajā kategorijā var novērot arī šādus stereotipus: sievietes tiek parādītas galvenokārt kā savu bērnu materiālo un emocionālo vajadzību nodrošinātājas (barošana, mazgāšana, apģērbšana, iedrošināšana, žēlošana, utt.); vīrieši tiek attēloti autoritātes lomā (bieži vien izsniedz kabatas naudu, distancējas no tiešām attiecībām ar bērnu, atbild uz bērnu jautājumiem, utt.).

Politiskās un sociālās aktivitātes. Šeit būtiskākais ir noskaidrot, vai vīrieši un sievietes tiek parādīti kā tādi, kam ir politiska un sociāla loma vienādos daudzumos. Iepriekšējie pētījumi parāda, ka šīs lomas galvenokārt tiek piedēvētas vīriešu tēliem.

Rotaļas, spēles. Pirmām kārtām, ir svarīgi noskaidrot, kādās spēlēs piedalās meitenes un zēni un vai, piemēram, meitenes piedalās t.s. zēnu spēlēs un otrādi, kā arī kā tiek attēlotas pašas spēles - vai meiteņu spēles tiek attēlotas kā neinteresantākas? Svarīgi ir arī, kurš - meitene vai zēns - ir līderis un cik bieži.

Piedzīvojumi, avantūristiskas nodarbes. Kā liecina pētījumi, piedzīvojumi un kaut kā atklāšana tikusi piedēvēta vienīgi vīriešiem un vienīgi vīrieši ir aprakstīti šajā lomā, lai gan arī starp sievietēm ir bijušas pirātes, kalnos kāpējas utt.

Sasniegumi dažādās jomās. Te būtiski analizēt, cik lielā daudzumā tiek minētas ievērojamas zinātnieces, čempiones sportā un citas izcilas sievietes, salīdzinot ar vīriešu sasniegumiem šajās jomās.

PĒTĪJUMAM IZVIRZĪTĀS HIPOTĒZES

Tekstā:

1. Sievietes pēc skaita tiek minētas biežāk nekā vīrieši.
2. Sievietes vairāk tiek minētas attiecībā pret vīrieti, uzsverot radniecību. Vīrietim statuss ģimenē netiek norādīts tik bieži un ir mazāk nozīmīgs rādītājs.
3. a) Sievietes mātes ir minētas biežāk nekā vīrieši tēvi.
b) Sievietes mātes vairāk nodarbojas ar pārtikas sagatavošanu un iegādi, bērnu aprūpi nekā vīrieši tēvi.
c) Sieviete māte reti minēta saistībā ar savu profesionālo nodarbošanos.
4. a) Sievietēm no mājāsaimniecības darbiem izteikti dominē darbs ar bērniem, pārtikas sagatavošana, pārtikas iegāde, telpu uzkopšana, apģērba kopšana.
b) Vīrieši izteikti biežāk veic darbu tīrumā, remontdarbus mājās, malkas sagādi un uguns kuršanu.
c) Darbs ar mājdzīvniekiem un darbs dārzā vienlīdz lielā mērā raksturīgs abiem dzimumiem.
5. Sievietes saista ar mājas darbiem, turpretī vīriešiem tiek atstāta profesionālā sfēra, darbs ārpus mājas.
6. a) Vīriešiem raksturīgās profesijas: (1) valdnieki, lēmumu pieņēmēji, politiķi; (2) reliģija, klerikāļi; (3) militārā sfēra; (4) mūzika, teātris, kino – vadītāji; (5) tiesu sistēma; (6) medicīna – ārsti; (7) zinātne, pētniecība; (8) sports; (9) amatniecība; (10) smagā rūpniecība; (11) zvejniecība, jūrniecība.
b) Sievietēm raksturīgās profesijas: (1) mūzika, teātris, kino – izpildītājas; (2) medicīna – medmāsas un jaunākais medicīniskais personāls; (3) apkalpojošā sfēra; (4) sekretāres, asistentes, palīdzes; (5) vieglā rūpniecība; (6) mājāsaimnieces.
7. a) Vīrieši nodarbojas ar: (1) komandu sporta spēlēm; (2) makšķerēšanu, medīšanu; (3) pasīvo atpūtu; (4) ēšanu, dzeršanu; (5) finansēm; (6) dauzīšanos, blēņošanu.
b) Sievietēm raksturīgas nodarbes: (1) ogošana, sēņošana; (2) ziedi.
c) Abiem dzimumiem vienādā mērā raksturīgas sekojošas nodarbes: (1) individuālie sporta veidi; (2) rotaļas, spēles; (3) lasīšana; (4) audio, video, dators; (5) dziedāšana, dejošana, mūzikas instrumentu spēlēšana; (6) hobbiji; (7) mācību darbs.
8. No mācību materiālos minētajiem priekšmetiem
a) vīrieši visbiežāk izmanto (1) mašīnas; (2) ieročus; (3) cirvi, zāģi, āmuru.
b) Sievietes visbiežāk izmanto (1) traukus, ēdienu gatavošanas ierīces; (2) lelles; (3) ar rokdarbiem saistītos priekšmetus.
c) Abi dzimumi vienlīdz lielā mērā izmanto (1) klučus, konstruktorus, lāpstiņu, spainīti; (2) mīkstās rotaļlietas.

Attēlos:

9. Sievietes pēc skaita tiek attēlotas biežāk nekā vīrieši.
10. Attēlotajiem vīriešiem biežāk ir īsi mati, savukārt sievietēm – gari.
11. Vīrieši un sievietes bieži tiek attēlotas atbilstoši tradicionālajiem priekšstatiem, kas ne vienmēr atbilst mūsdienās novērojamajam apģērbam un aksesuāriem.

12. a) Attēlotajām sievietēm biežāk ir sekojoši aksesuāri: (1) matu aksesuāri, bižutērija, sieviešu cepures; (2) lakats; (3) priekšauts.
b) Attēloto vīriešu aksesuāri ir (1) hūte, beisbola cepure; (2) tauriņš, kaklasaites, bikšturi.
13. Vīrieši parasti tiek attēloti biksēs, bet sievietes svārkos.
14. Sievietes bieži tiek attēlotas augstpapēžu apavos, bet vīrieši – ērtos sporta apavos un zābakos.
15. a) Tradicionāla izskata un tradicionāli apģērbtas sievietes vairāk saistītas ar mājas sfēru.
b) Sievietēm no mājsaimniecības darbiem izteikti dominē darbs ar bērniem, pārtikas sagatavošana, pārtikas iegāde, telpu uzkopšana, apģērba kopšana.
c) Vīrieši izteikti biežāk veic darbu tīrumā, remontdarbus mājās, malkas sagādi un uguns kuršanu.
d) Darbs ar mājdzīvniekiem un darbs dārzā vienlīdz lielā mērā raksturīgs abiem dzimumiem.
16. Sievietes saista ar mājas darbiem, turpretī vīriešiem tiek atstāta profesionālā sfēra, darbs ārpus mājas.
17. a) Vīriešiem raksturīgās profesijas: (1) valdnieki, lēmumu pieņēmēji, politiķi; (2) reliģija, klerikāļi; (3) militārā sfēra; (4) mūzika, teātris, kino – vadītāji; (5) tiesu sistēma; (6) medicīna – ārsti; (7) zinātne, pētniecība; (8) sports; (9) amatniecība; (10) smagā rūpniecība; (11) zvejniecība, jūrniecība.
b) Sievietēm raksturīgās profesijas: (1) mūzika, teātris, kino – izpildītājas; (2) medicīna – medmāsas un jaunākais medicīniskais personāls; (3) apkalpojošā sfēra; (4) sekretāres, asistentes, palīdzes; (5) vieglā rūpniecība; (6) mājsaimnieces.
18. a) Vīrieši nodarbojas ar: (1) komandu sporta spēlēm; (2) makšķerēšanu, medīšanu; (3) pasīvo atpūtu; (4) ēšanu, dzeršanu; (5) finansēm; (6) daudzīšanos, blēņošanas.
b) Sievietēm raksturīgas nodarbes: (1) ogošana, sēņošana; (2) ziedi.
c) Abiem dzimumiem vienādā mērā raksturīgas sekojošas nodarbes: (1) individuālas sporta aktivitātes; (2) rotaļas, spēles; (3) lasīšana; (4) audio, video, dators; (5) dziedāšana, dejošana, mūzikas instrumentu spēlēšana; (6) hobbiji; (7) mācību darbs.
19. No mācību materiālos attēlotajiem priekšmetiem
a) vīrieši visbiežāk izmanto (1) mašīnas; (2) ieročus; (3) cirvi, zāģi, āmuru;
b) sievietes visbiežāk izmanto (1) traukus, ēdienu gatavošanas ierīces; (2) lelles; (3) ar rokdarbiem saistītos priekšmetus;
c) abi dzimumi vienlīdz lielā mērā izmanto (1) klučus, konstruktorus, lāpstīņu, spainīti; (2) mīkstās rotaļlietas.

ATTĒLU ANALĪZE

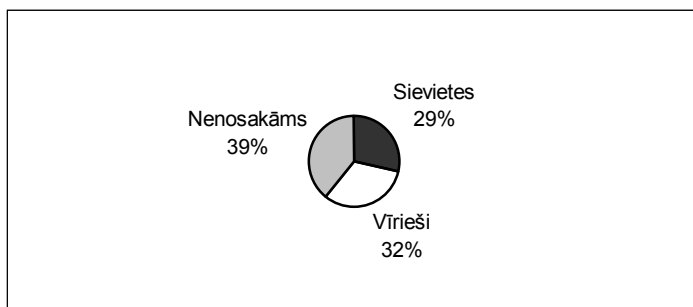
Pētījumā apskatītos parametrus balstījām uz citiem pētījumiem, izmantojot ikdienas dzīvē novēroto, ar interesi- kā tas būs atspoguļots mācību grāmatās un vai atgriezeniskās saites princips darbosies arī jautājumos par mācību līdzekļu saturu un noformējumu.

Analīzē fiksēto personu kopskaits abiem dzimumiem 1.- 4.klašu grupā bija gandrīz viendabīgs- 3741 attēlos un 3758 tekstā sastopamo personu, kas līdz ar to ļauj izdarīt statistiski viendabīgāku salīdzinājumu grāmatām kā attēlu un teksta kopumam, jo principā nācās analīzei piemērot atšķirīgus parametrus, vieni bija tipiski raksturīgi tekstam (piem., statuss ģimenē- māte, tēvs, brālis u.tml.), citi tipiski attēliem- personu izskats (apģērbs, apavi, matu garums, apģērba aksesuāri). Vairums analīzes parametru tika piemēroti gan teksta, gan attēlu analīzei (profesijas, nodarbes brīvajā laikā, mājas darbi, asociētie priekšmeti).

Savukārt 5.-12.klašu grupā attēlos fiksēto personu skaits bija krietni mazāks nekā tekstā sastopamais (attiecīgi 6308 un 23917), kas varētu būt raksturīga iezīme šai vecuma grupai paredzētajos mācību materiālos; tomēr arī šis salīdzinoši mazākais analīzē fiksēto personu skaits atklāj pētījuma rezultātu vispārīgās tendences.

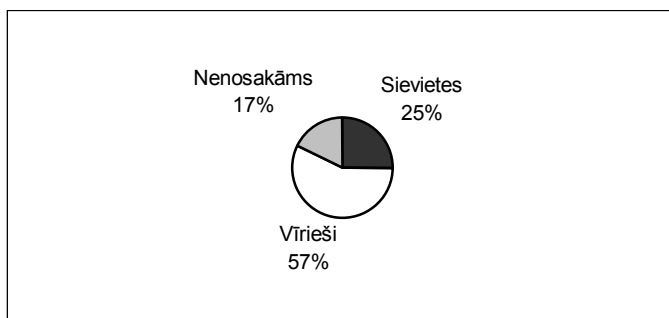
Viens no galvenajiem raksturojošiem lielumiem ir vīriešu un sieviešu skaits grāmatās. Attēlos 1-4.klašu grāmatās kopskaitā fiksētā 3741 persona pēc dzimumiem sadalās: 1072 sieviešu dzimuma (jeb 28,5%), 1196 vīriešu dzimuma personas (jeb 31,8%) un visvairāk nenosakāma dzimuma personas – 1473 (jeb 39,2%). Pēdējo rādītāju iekļāvam analīzē un uzskatām, ka tas parāda veiksmīgu tendenci – 1.-4.klašu mācību grāmatās rādīt pasaules ainu, kurā nav svarīga dzimumpiederība, bet gan konkrētā rīcība, attieksmes.

1.grafiks: attēloto personu kopskaits 1.-4.klašu grāmatās

Pētījuma rezultāti pierāda, ka mācību grāmatu autori un autores, t.sk. mākslinieki- noformētāji, kā arī redaktori un konsultanti- kuri katrs atsevišķi vai kopumā atbild par mācību materiāla saskaņu ar konkrēto mācību vielu un tekstu, tomēr priekšroku 5.-12.klašu grupā attēlojuma biežumā ir devuši vīriešu dzimumam.

2.grafiks: attēloto personu kopskaits 5.-12.klašu grāmatās

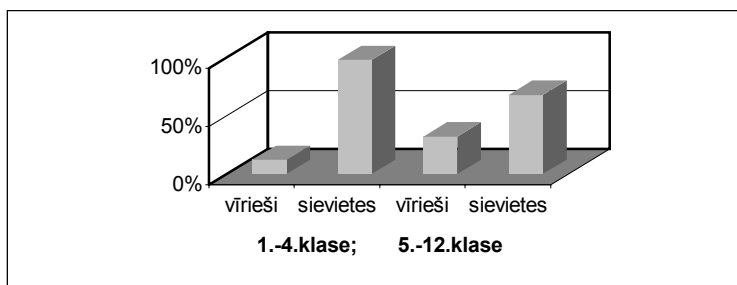
No kopskaitā 6308 personām sievietes ir 1589 (jeb 25,2%, bet vīriešu skaits ir 3599 (jeb 57,1%), kas ir gandrīz divreiz vairāk par sievietēm. Savukārt nenosakāma dzimuma personas 5.-12.klašu grāmatās bija tikai 17,8% (jeb 1120) no kopskaita. Līdz ar to 9.hipotēze “Sievietes pēc skaita tiek attēlotas retāk nekā vīrieši” ir apstiprinājusies izteiktāk 5.-12.klašu grāmatās, mazāk, bet arī ievērojot nelielu pārsvaru - 1.-4.klašu grāmatās.

No visām attēlu analīzei izvirzītajām kategorijām 1.-4.klašu grupā par veiksmīgāko un plašāk pārstāvētāko jāatzīmē matu garums (79,6%) un apģērbs (61,7% - t.sk. bikses, šorti, īsie, garie svārki vai kleitas) personu izskatā un kā nākamās arī apģērba aksesuāru piederība (34,0%) un nodarbes ārpus algota darba (29,3%). Diemžēl personu skaits profesijās- algotā darbā un priekšmeti, ar kuriem asociētas darbojošās personas grāmatās šajā klašu grupā, bija minimāli reprezentēti. Pētījuma autores cerēja iegūt nozīmīgākus datus arī darbam mājās- kā populārai stereotipus aktualizējošai videi, taču arī šeit, līdzīgi kā ar darbu profesijās un apavu attēlojumu, rezultāti tikai nedaudz pārsniedza analīzei nozīmīgo skaitu.

Arī 5.-12.klašu grupā abas vadošās kategorijas ir personu izskats ar matu garumu (82,1%) un apģērbu (55,1%), taču skaita ziņā trešā labāk pārstāvētā ir profesiju kategorija(25,9%). Nedaudz tālāk seko apģērba aksesuāri (24,7%) un jau krietni mazāk nodarbes ārpus algota darba (12,4%), apavi izskatā un ar personām attēlotie priekšmeti. Vismazāk pārstāvētā kategorija izrādījās mājas darbi.

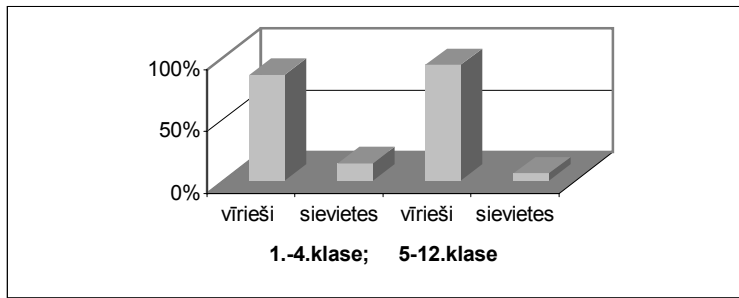
Pilnībā apstiprinās 10.hipotēze par personu matu garumu attēlos. Iekļāvām šo parametru, domājot, kā attēlos tiks parādīts mūsdienām raksturīgais īsais matu griezumus viendabīgās proporcijās abiem dzimumiem, kā arī garu matu iespējamība vīriešiem. 10.hipotēze paredz “Attēlotajiem vīriešiem biežāk ir īsi mati, savukārt sievietēm- gari”. Pētījuma rezultāti apliecina izteiktu statistiski pamatotu pārsvaru (T- tests, kur α ir 0,01). Īso matu īpašnieku kopskaitā bija aptuveni divreiz vairāk (2667 īsiem un 1204 gariem matiem), un no visām personām ar īsiem matiem vīrieši bija attēloti 93,9%, bet sievietes - tikai 6,1%. Garo matu īpašnieku bija apmēram 2 reizes mazāk un šai parametrā garo matu īpašnieces bija 2/3 no attēlotajiem cilvēkiem (67,9% un 32,1% vīriešiem).

3.grafiks: ar gariem matiem attēloto personu sadalījums (%) pa dzimumiem abās grāmatu grupās

Tātad grāmatu autori uzskata par iespējamu attēlot vīriešus kā 1/3 no garmatainām personām, kas 5.-12.klašu grupā varētu būt ne tik daudz samērīgā saskaņā ar ikdienā sastopamo, kā tālab, ka vīrieši ar gariem matiem pārsvarā bija vēsturisku vai neeiropiskas izcelsmes personu attēlojumā. Attēliem jaunāko klašu grupā bija vēl izteiktāka stereotipiska tendence nodalīties matu garumiem atbilstoši vienam no dzimumiem (īsie- galvenokārt vīriešiem, garie- galvenokārt sievietēm, apstiprinot 10.hipotēzi, bet šai vecuma grupā nebija tik lielas starpības īsu un garu matu īpašniekiem- 993 īsu un 730 garu matu īpašnieku). Toties procentuālā attiecība vīriešu un sieviešu raksturīgākajiem matu garumiem bija vēl izteiktāka- 81,7% sieviešu ar gariem matiem iepretim 12,3% garmatainu vīriešu. Nedaudz mazāk izteikts pretstatījums bija personām ar īsiem matiem- 14,4% sieviešu un 85,6% vīriešu. Tas arī ir pārliecinošs pārsvars- gandrīz 6 reizes, bet ne tik krasi izteikts kā 5.-12.klašu grupā, kur grāmatu veidotāji sievietēm attēlojuši īsus matus 15 reizi mazāk nekā vīriešiem.

4.grafiks: ar īsiem matiem attēloto personu sadalījums (%) pa dzimumiem abās grāmatu grupās

Līdz ar to zināmā mērā gūst apstiprinājumu 11.hipotēze- par tendenci attēlot vīriešus un sievietes vairāk atbilstoši tradicionālajiem priekšstatiem, kas ne vienmēr atbilst mūsdienās novērojamajiem apģērbiem un aksesuāriem. 12.hipotēzē par raksturīgāko aksesuāru attēlojumu 1.-4.klašu grupā nācās noraidīt priekšautu kā pamatā sievietēm raksturīgāko- lai arī analizē priekšauts tika fiksēts 9,3% sieviešu un tikai 1,4% vīriešu, skaits bija statistiski nenozīmīgs. 5.-12.klašu grupā bez pārējiem aksesuāriem arī priekšauta attēlojums bija statistiski pamatots. Mācību grāmatām šai grupā kopumā bija raksturīgs izlīdzinātāks aksesuāru skaits, tomēr vīriešu ar aksesuāriem bija gandrīz 2 reizes vairāk par sievietēm. Vīriešiem bija absolūts monopols tradicionālajos apģērba elementos, tādos kā kaklasaites, tauriņi un bikšturi. Interesanti, ka arī 7 vīriešiem pretstatā 118 sievietēm autori kā galvassegas bija attēlojuši lakatus. Analīzē nebija iespējams ietvert visas Latvijā sastopamās mācību grāmatas, tāpēc pētījumā netika iekļauta viena no zēnu darbmācības grāmatām, kas pašsaprotami un bieži attēloja zēnus darbmācības stundās priekšautā un lakatu galvā. Tas gan diemžēl neattiecas uz vienlīdzīgu darbošanos virtuvē vai veicot mājas soli, bet par to tālākajā analīzes gaitā.

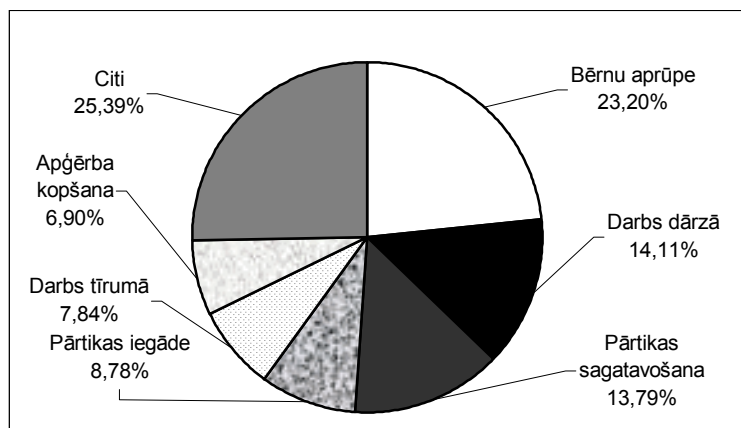
1.-4.klašu grupā visi 625 attēlotie vīrieši bija biksēs. Sieviešu skaits šai parametrā pat nedaudz pārsniedza vīriešu skaitu- 711, no kurām 20,8% bija biksēs, 33,6% īsos svārkos un visvairāk- 45,6% garajos svārkos. Līdz ar to pamatā tiek apstiprināta 13.hipotēze “Vīrieši parasti tiek attēloti biksēs, bet sievietes – svārkos” (šeit jāpiebilst, ka analizē ar “svārkiem” sapratām arī īsas un garas kleitas, t.sk. tautiskos brunčus). 5.-12.klašu grupā abiem dzimumiem bija attēloti visi parametra komponenti- bija gan sievietes biksēs, gan vīrieši svārkos un pat garajos svārkos. Abi pēdējie bija novērojami galvenokārt vēsturisku kostīmu vai cittautu nacionālo apģērbu attēlojumā (grieķu hitons, skotu kilts u.tml.) Kopumā šajā parametrā skaita ziņā aptuveni 2 reizes vairāk bija attēloti vīrieši, no kuriem 87,3% bija biksēs, 4,1% svārkos un 8,6% (!) garajos svārkos. Sieviešu skaits bija 2 reizes mazāks- tālāk sadalījumā attiecīgi 54% sieviešu garajos svārkos, 35% īsajos svārkos un 10,6% sieviešu biksēs. Sievietes garajos svārkos abās klašu grupās tiek parādītas 50% gadījumu, kur atkārtoti nākas rast apstiprinājumu 11.hipotēzei par tendenci attēlot sievietes vairāk atbilstoši tradicionālam, nevis mūsdienu priekšstatam par sieviešu apģērbiem.

Par apaviem- abās klašu grupās šis ir viens no mazāk pārstāvētajiem parametriem, un tomēr cerējām ieraudzīt, kā grāmatu autori būs rādījuši mūsdienu tendenci abu dzimumu, sevišķi jauniešiem un bērniem valkāt zemu un ērtus, pēdai draudzīgus apavus, vai arī smagnējus zābakus, t.sk. gumijas apavus. Rezultāti liecina, ka 1.-4.klašu grupā attēlotie vīrieši skaita ziņā ir atkal 2 reizes vairāk par sievietēm un attēlos fiksēti valkājami tikai zemu apavus ar biezu zoli, t.sk. sporta apavus, zābakus. Sievietēm apavi attēloti 2 reizes mazāk un sadalās 32,9% augstpapēžu apavos iepretim 67,1% apavos ar zemiem papēžiem, biezas zoles zābakos vai sporta apavos. Savukārt 5.-12.klašu grupā ir milzīgs vīriešu pārsvars jau skaita ziņā- 489 vīrieši un tikai 59 sievietes (vairāk nekā 8 reizes mazāk); no visa vīriešu pulka tikai vienam ir konstatēti augstpapēžu apavi. Nelielajam sieviešu apavu skaitam dalījums procentuāli ir gandrīz vienāds kā augstpapēžu, tā zemajiem un sportiskajiem apaviem (attiecīgi 49,2% un 50,8%) ar nelielu zemo apavu pārsvaru sievietēm.

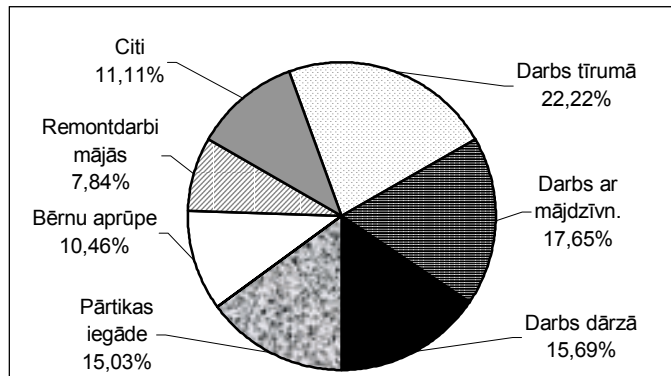
Viena no skaitliski vismazāk pārstāvētajām kategorijām bija mājas darbi. Iespējams, ka skaita ziņā nelielais mājas darbu atspoguļojums saistīts ar mācību grāmatu ievirzi- skola kā tāda ir ārpusmājas aktivitāte. Pirmā no hipotēzēm mājas darbiem (nr.15) bija, ka sievietēm dominē darbs ar bērniem, pārtikas sagatavošana un iegāde, telpu uzkopšana un apgērba kopšana; savukārt vīrieši biežāk veic darbu tīrumā, remontdarbus mājā, malkas sagādi un nodarbojas ar uguns kuršanu. Darbu ar mājdzīvniekiem un dārzā pieņēmām kā vienlīdz raksturīgu abiem dzimumiem. 1.-4.klašu grāmatām mājas darbu kategorijā bija 2 reizes vairāk sieviešu (134 sievietes iepretim 75 vīriešiem), kas daļēji saskan ar 16.hipotēzi, kurā pieņēmām, ka sievietes tiek saistītas vairāk ar mājas darbiem, kurpretim vīriešiem tiek atstāts pārsvars profesionālajā sfērā, darbā ārpus mājas. Sievietes 1.-4.klašu grāmatās visvairāk bija attēlotas darbos dārzā, kuru uzskatījām par vienlīdzīgu parametru abiem dzimumiem, nākamie divi pārstāvētākie parametri sievietēm izrādījās bērnu aprūpe un pārtikas sagatavošana. Vīriešu grupa, mājas darbos kopumā būdama skaitliski mazākā, arī savā populārākajā parametrā - darbs dārzā - ir 2 reizes mazāka par sieviešu skaitu tai pašā parametrā (21 vīrietis un 42 sievietes darbos dārzā). Nākamie 2 vīriešiem populārākie mājas darbi ir, kā jau paredzējām, darbs tīrumā (18) un pārtikas iegāde (13). Iespējams, ka šis mājas darbs vairāk tiek asociēts ar vīriešiem, jo šajā parametrā būtiska sastāvdaļa ir finansu klātbūtne, un lielā mērā var uzskatīt, ka aktualizējas stereotips- pelnošais vīrietis un aprūpējošā sieviete. Kā vienīgais statistiski nozīmīgais salīdzinājums 1.-4.klašu grupā bija darbs tīrumā, kur bija vīriešu pārsvars. Vīrieši vispār nebija attēloti, uzkopjot telpu (t.sk. trauku mazgāšana) un kopjot apgērbu (veļas mazgāšana, lāpīšana u.tml.) Niecīgs vīriešu skaits darbojas remontdarbos mājās, bet tomēr 3 reizes vairāk par sievietēm tai pašā darbā. Statistiski nozīmīgs salīdzinājums konstatēts arī bērnu aprūpei – tikai 2 vīrieši iepretim 27 sievietēm tai pašā parametrā.

Mājas darbu kategorijā 5.-12.klašu mācību grāmatām aina ir līdzīga. Kopskaitā mājas darbi ir viena no vismazāk pārstāvētajām kategorijām- 218 personas. Mājas darbos sievietes ir 138 (jeb 63,3%) iepretim 80 vīriešiem (jeb 36,7%). Statistiski nozīmīgi salīdzinājumi veidojās, līdzīgi kā jaunāko klašu grāmatām, darbam tīrumā (18 vīrieši un 12 sievietes); negaidīts, bet arī neliels pārsvars vīriešiem ir darbā ar mājdzīvniekiem (18 vīrieši un 11 sievietes) un izteikts, arī statistiski pamatots ir sieviešu pārsvars bērnu aprūpē (47 sievietes un 14 vīrieši). Nākamie skaitliski lielākie rezultāti sievietēm bija parametrā pārtikas iegāde (23) un pārtikas sagatavošana (20). Arī kopskaits mājas darbos iesaistītām personām uzrāda aptuveni 2 reizes vairāk sieviešu (63,3%) nekā vīriešu (36,7%).

5.grafiks: sievietēm attēlotie mājas darbi

6.grafiks: vīriešiem attēlotie mājas darbi

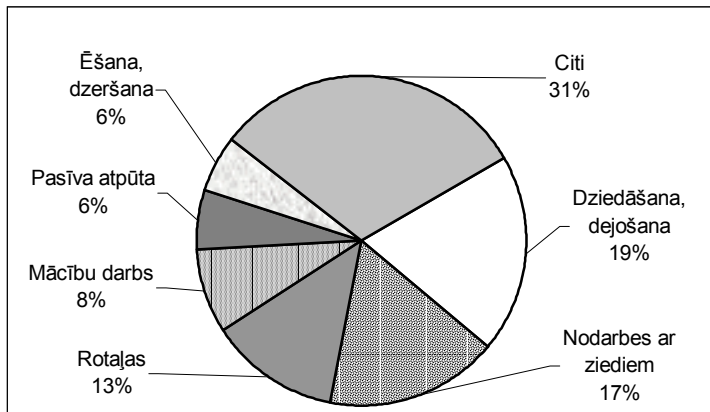
Pārejot pie profesionālās sfēras, tieši 5.-12.klašu grupā nākas konstatēt visnozīmīgāko pārsvaru no visu fiksēto personu kopskaita 1223 personām vīriešu ir 91,3% un tikai 8,7% ir sievietes, tālab šeit izteikti ir apstiprinājusies hipotēze par mājas darbiem kā tradicionālu sieviešu jomu un ārpusmājas jeb profesionālo darbu kā tradicionāli vīriešu jomu. 5.-12.klašu mācību grāmatu attēlos milzīgu pārsvaru militārajā sfērā autori ir atvēlējuši vīriešiem (651 vīrietis un tikai 1 sieviete). Nākamās populārākās profesijas vīriešiem skaitliski ir 10 reizes mazākas par militāro sfēru (89 politikā, 51 mūzikā un kino- vadītāju līmenis, 39 smagajā rūpniecībā, 38 tiesvedībā), tomēr visas daudzkārt pārsniedz sieviešu skaitu jebkurā no sievietēm vispopulārākajām profesijām (attiecīgi 18, 15 vai 12). Neviens sieviete nav konstatēta attēlos, kas saistīti ar reliģisko sfēru, amatniecību, jūrniecību, lidotājiem un devianto sfēru (kur iekļāvām pirātus, laupītājus, prostitūtas u.tml.) Vīrieši izpalika jaunākā medpersonāla sfērā, ārsti gan bija 4 vīrieši un 1 sieviete.

Jaunāko klašu grāmatām procentuālais sadalījums personām profesijās arī bija par labu vīriešiem (62,7% vīriešu un 37,3% sieviešu), taču šī kategorija bija skaitliski viena no mazākajām kopskaita ziņā- tikai 75 persona profesijās vispār. Vienīgais statistiski atzīstamais pārsvars jaunāko klašu grāmatām profesiju kategorijā bija sievietēm skolotājām (14 sievietes un 10 vīrieši skolotāji). Otra skaitliski lielākā grupa vīriešiem bija militārā sfērā- 7 vīrieši un 3 sievietes. Sievietes vispār nav attēlotas ar reliģiju saistītās profesijās, mūzikas, kino, literatūras, baleta, arhitektūras, tēlotājas mākslas, tiesvedības, medicīnas, sporta un smagās rūpniecības sfērās, kur vīriešu skaits ir statistiski maznozīmīgs, kaut gan attēloti viņi ir; vīriešu attēlojums turpretī izpaliek apkalpojošā sfērā.

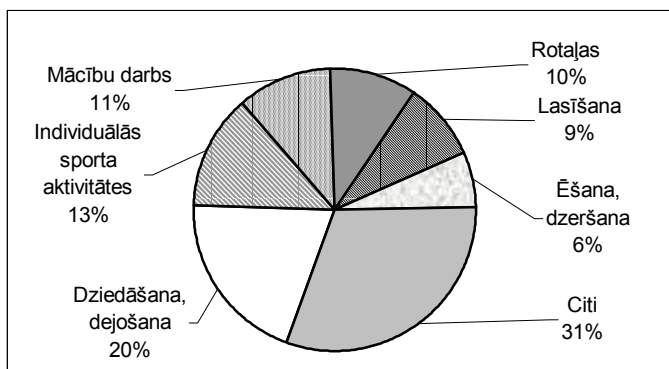
Nodarbes brīvajā laikā vai ārpus mājas un profesionālās sfēras arī tika kodētas cerībā atrast, kurš dzimums vairāk nodarbojas ar komandu sportu (piem., futbols, hokejs u.tml.), makšķerēšanu un medībām, finansēm, ēšanu, dzeršanu, pasīvo atpūtu un dauzīšanos, blēņošanu- šos parametru hipotētiski pieļāvām kā vairāk piemītošus vīriešiem. Pieņemām, ka sievietēm raksturīgākās ir nodarbes ar ziediem, ogošana un sēņošana. Kā neitrālas nodarbes pieņemām lasīšanu, nodarbes ar audio un video aparāturu, datoriem, rotaļas un spēles, dziedāšanu, dejošanu, mūzikas instrumentu spēlēšanu, hobijus un mācību darbu. Rezultāti liecina, ka nodarbju kategorija arī 5.-12. klašu grupā bija reti pārstāvēta (584 personas – 12,4% no visos attēlos konstatētā personu kopskaita). Savukārt 1.-4.klašu grupā nodarbes bija gandrīz trešdaļa – 29,3% (jeb 635 personas). Kā statistiski nozīmīgas jāmin nodarbes ar ziediem, darbībās ar tiem autori bija attēlojuši 5 reizes vairāk sievietes kā vīriešus. Nākamās divas populārākās nodarbes gan sievietēm, gan vīriešiem bija rotaļāšanās (54 sievietes, 46 vīrieši), dziedāšana un dejošana (42 sievietes un 36 vīrieši), kā arī mācību darbs (38 sievietes un 43 vīrieši). Vīriešiem vēl populāra nodarbe bija lasīšana (33 vīrieši, 20 sievietes). Ir vērts atzīmēt nelielo pārsvaru sievietēm rotaļās iepretim vīriešu pārsvaram mācību nodarbēs. Tipisks attēls bija sastopams daudzās mācību grāmatās- lielais brālis mācās (lasa), mazā māsa rotaļājas vai spēlējas ar ziediem. Līdzīga aina ir arī nodarbēs 5.-12.klašu grāmatās- vīriešu ir vismaz 3 reizes

vairāk mācību darbā, individuālā sporta nodarbēs un lasīšanā; vismaz 2 reizes vairāk ēšanā, dzeršanā, dziedāšanā, dejošanā un muzicēšanā, nodarbēs ar finansēm un rotaļājoties, bet nerātņībās un dauzīšanās vīriešu pārsvars bija nenoliedzams- 26 vīrieši iepretim 3 sievietēm. Arī šo varētu nodēvēt par populāru stereotipu attēlos (raksturīgāk 1.-4.klašu grāmatās)- veicot kopīgas nodarbes (dārzā, mācību darbā u.c.) autori kā slikto piemēru mēdz izcelt zēnu grupiņu, kas atšķiras ar nepaklausību, jukām, arī rāpšanos kokos. Pēdējo nodarbi minējām pie nerātņībām, vēloties pievērst uzmanību tam, ar kuru no dzimumiem vairāk asociē un attēlo šādu uzvedību. Sievietes 5.-12.klasēm domātajās grāmatās nodarbju kategorijā skaitliski bija atspoguļotas 2 reizes mazāk (186 iepretim 398 vīriešiem) un sieviešu attēlojums vispār izpaliek šādās nodarbēs: komandu sports, medības, makšķerēšana, hobiji.

7.grafiks: sievietēm attēlotās populārākās nodarbes

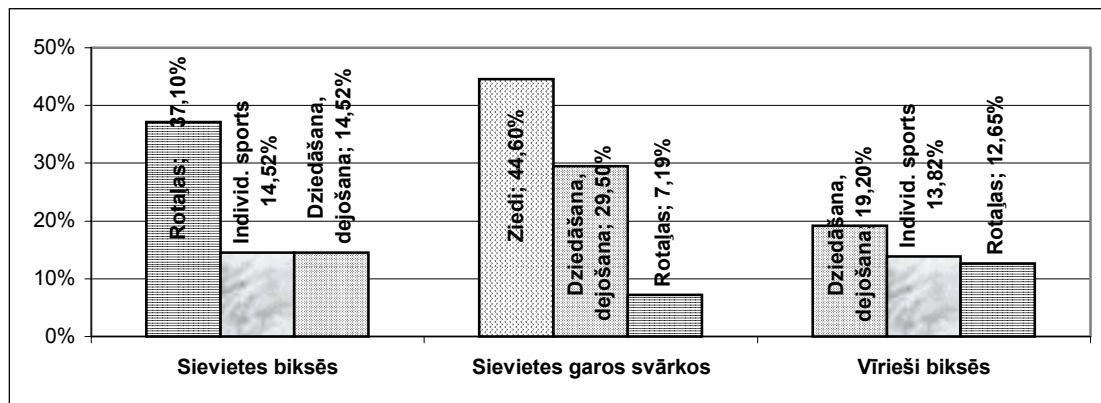

8.grafiks: vīriešiem attēlotās populārākās nodarbes

Interesanta veidojās sakarība starp nodarbēm 1.-4.klašu grāmatu grupā sievietēm un vīriešiem konkrētos apģērbos. 209 sievietes un 206 vīrieši bija nodarbēs attēloti sekojošos apģērbos: visvairāk sieviešu biksēs (21) bija attēlotas rotaļājoties, arī meitenēm īsos svārkos šī ir populārākā nodarbe (16), vēl īsie svārki pēc biežuma raksturīgāki sievietēm un meitenēm lasot (12) un nodarbēs ar ziediem (10). Savukārt vispopulārākais no apģērbiem sievietēm- garie svārki- autoru uztverē ir nenoliedzami saistīts ar vispopulārāko no nodarbēm- ar ziediem (61).Vēl autori sievietes garos svārkos labprāt attēlo dziedot, dejojot un muzicējot (16). Vīrieši 1.-4.klašu grāmatās, savukārt būdami attēloti tikai biksēs vai šortos, ir visvairāk attēloti komandu sportā (35) un individuālā sporta aktivitātēs (24), rotaļājoties (31), lasot (25) un dejojot, dziedot, muzicējot. Minētās aktivitātes (sievietēm- nodarbes ar ziediem, arī mākslas nozarēs, iepretim vīriešiem tipiskākajam komandu un individuālajam sportam) ir pieskaitāmas stereotipam attēlojumam tieši saistībā ar konkrētajiem apģērbiem.

9.grafiks: populārākās nodarbes attēlos (pēc apgērbā)

Priekšmeti, kas attēloti kopā ar personām, ir vismazāk pārstāvētā kategorija 1.-4.klašu grupā (63 gadījumi) un viena no mazākajām 5.-12.klašu grupā (584 gadījumi, salīdzinājumam – tikai 218 personas mājas darbos). Hipotēzēs pieņemām, ka sievietes visbiežāk izmantos traukus, ēdienu gatavošanas ierīces, lelles, ar rokdarbiem saistītos priekšmetus, savukārt vīrieši – mašīnas, ieročus, remontdarbu instrumentus: cirvi, zāģi, āmuru, urbi u.tml. Klučus, konstruktorus (t.sk. lego). Mīkstās rotaļlietas pieņemām kā vienlīdzīgi attēlojamus abiem dzimumiem.

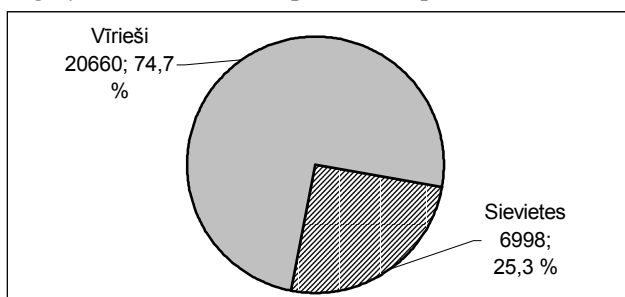
5.-12.klašu grupā vispopulārākais priekšmets bija ieroči – 379 vīrietim un 2 sievietēm. Šeit jāpiebilst, ka, pateicoties lielajam ieroču skaitam, arī priekšmetu kopskaits vīriešiem šajā kategorijā gandrīz 10 reizes pārsniedz jebkuru to priekšmetu skaitu, ar ko darbojas sievietes (412 attēlojumi vīriešiem un 48 sievietēm). Savukārt populārākie priekšmeti sievietēm abu klašu grupās ir trauki (t.sk. ēdiena gatavošanas ierīces) ar piebildi, ka jaunāko klašu grāmatās attēlots nedaudz lielāks ar sievietēm saistīto priekšmetu skaits nekā ar vīriešiem saistīto (attiecīgi 34 un 29). 5.-12.klašu grāmatās mašīnas un lelles vispār nebija attēlotas; var pieņemt, ka autoriem šādu izvēli ir noteikusi attiecīgā skolēnu vecuma grupa. 1.-4.klašu grāmatās mašīnas bija nedaudz vairāk gadījumos vīriešiem nekā sievietēm: 9 gadījumi vīriešiem, sievietēm - 2. Šajā vecuma grupā konstruktori bija tikai vīriešiem, lelles (8 gadījumi) tikai sievietēm. Trešais lielākais parametrs- remontdarbu instrumenti bija asociēti tikai ar vīriešu dzimuma personām (26 gadījumi 5.-12.klašu grupā un 8 gadījumi jaunākajā grupā). Jaunākajā grupā sievietēm nav konstatēti konstruktori, ieroči un remontpiederumi, bet 3 gadījumos vienīgi sievietes parādītas ar mīkstajām rotaļlietām. Pētījumā apzināti neiekļāvām tradicionālos stereotipus par krāsām (zils- zēniem, rozā- meitenēm), jo analīzes apjomi pētījumā neļāva pievienot arī šo parametru, tomēr tas varētu būt viens no tālāko pētījumu iespējamiem analīzes komponentiem.

TEKSTA ANALĪZE

Gandrīz visās pētījuma kategorijās trūkst statistiski nozīmīgu datu un nozīmīgu atšķirību. Tas apgrūtināja pētījuma hipotēžu pārbaudi. Tomēr pat šajā gadījumā parādās tendences, kuras būtiski ņemt vērā. Jāatzīmē, ka analizē uzmanība tiks pievērsta tikai tiem parametriem, kuros minēto personu skaits pētījumā ir būtisks.

Analizēto 1.-4.klašu 20 mācību grāmatu tekstā kopumā minēta 3741 persona. Vīrieši minēti 1,6 reizes biežāk nekā sievietes (sievietes – 1431 jeb 38,25% un vīrieši – 2310 jeb 61,75%). 5.-12.klašu grupā analizēto 30 mācību grāmatu tekstā kopumā minētas 23917 personas (vīrieši minēti 3,3 reizes biežāk nekā sievietes; sievietes – 5567 jeb 23,3% un vīrieši – 18350 jeb 76,7%). Līdz ar to abās grupās ir apstiprinājies pieņēmums, kas tika izvirzīts, uzsākot pētījumu, pamatojoties uz līdzīgi veiktajiem pētījumiem ārpus Latvijas, ka sievietes pēc skaita tiek minētas retāk nekā vīrieši.

10.grafiks: tekstā minēto personu kopskaits

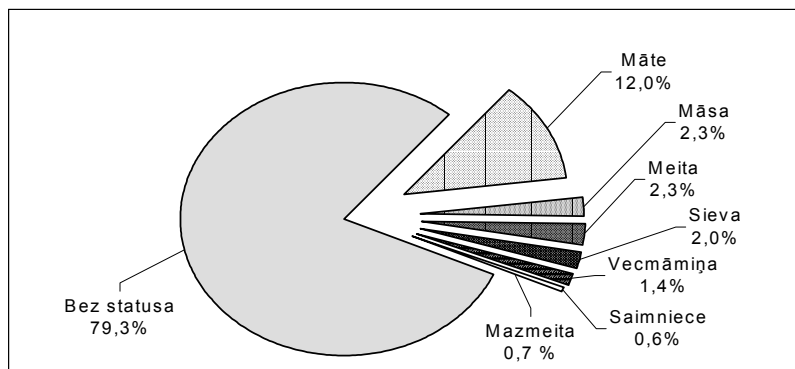

Tekstā visbiežāk minēto kritēriju skaits abās grupās ir līdzīgs: 1.-4.klases grāmatās – statuss (770 personām), nodarbes (584 personām) un profesijas (313 personām), 5.-12.klases grāmatās – profesijas (8194 personām), statuss (1876 personām) un nodarbes (936 personām).

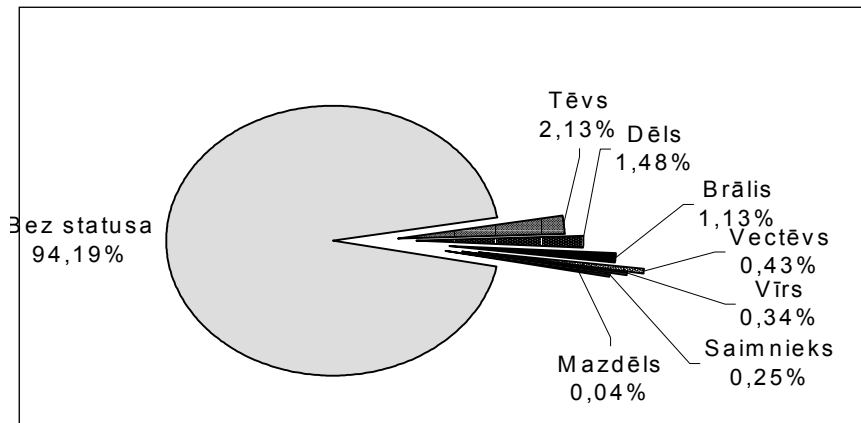
Statuss:

Uzsākot pētījumu, tika izvirzīts pieņēmums par to, ka sievietes vairāk tiek minētas attiecībā pret vīrieti, uzsverot radniecību un statusu ģimenē. Turpretī vīrietim statuss ģimenē netiek norādīts tik bieži un ir mazāk nozīmīgs rādītājs. Analizējot iegūtos rezultātus, redzams, ka 1.-4. klases grāmatās sievietēm statuss minēts 1,5 reizes biežāk nekā vīriešiem (461 sievietes un 309 vīrieši). Turpretī 5.-12. klases grāmatās sievietes statuss ģimenē minēts gandrīz tikpat bieži kā vīrieša statuss ģimenē (985 sievietes un 891 vīrietis). Tomēr, salīdzinot minēto statusu biežumu un kopējo abu dzimumu minēto personu skaitu, redzams, ka no visām sievietēm statuss ir norādīts 1446, t.i., 20,7% no minēto sieviešu kopskaita, savukārt statuss norādīts tikai 1200 vīriešiem jeb 5,8% no minēto vīriešu kopskaita. Līdz ar to pētījumā izvirzītais pieņēmums par to, ka sievietes vairāk tiek minētas attiecībā pret ģimeni, vīrieti, uzsverot radniecību, ir apstiprinājies.

11.grafiks: visu tekstā minēto sieviešu statusi

12.grafiks: visu tekstā minēto vīriešu statusi

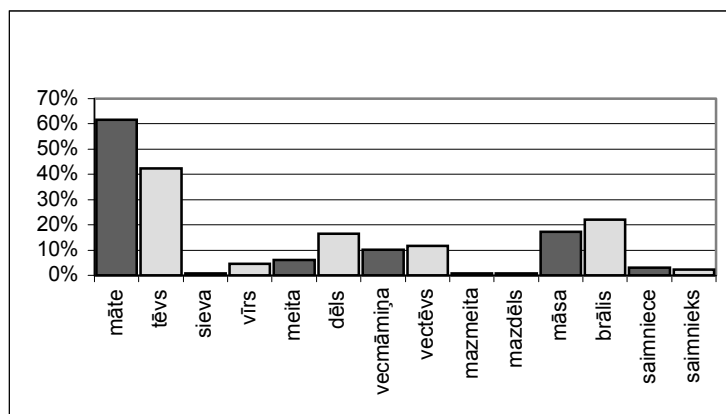
Uzmanības vērts ir arī atsevišķos statusos minēto personu skaits katram dzimumam. Kā jau tika norādīts pētījuma metodes aprakstā, abiem dzimumiem statusi ģimenē tika izvēlēti pēc atbilstošā pāra principa, t.i., māte – tēvs, sieva – vīrs, meita – dēls, vecmāmiņa – vectētiņš, mazmeita – mazdēls; māsa – brālis, saimniece – saimnieks. Līdz ar to iespējams salīdzināt abiem dzimumiem atsevišķos statusos minēto personu skaitu.

1.-4.klases grāmatās sievietes mātes ir minētas vairāk nekā 2 reizes biežāk nekā vīrieši tēvi. Turklāt kopumā sievietes mātes ir visbiežāk minētais statuss ģimenē (36,9% no visām ar statusu minētajām personām). 5.-12.klašu grāmatās, salīdzinot atsevišķus statusus, redzams, ka sievietes mātes ir minētas gandrīz 1,8 reizes biežāk nekā vīrieši tēvi. Turklāt kopumā, arī šajās mācību grāmatās, sievietes mātes ir visbiežāk minētais statuss ģimenē (29,6% no visām ar statusu minētajām personām).

Salīdzinot pārējos biežāk minētos statusus, vērojama interesanta tendence: 1.-4.klašu grāmatās sievietes māsas minētas tikai nedaudz biežāk nekā vīrieši brāļi, bet sievietes meitas minētas gandrīz 2 reizes retāk nekā vīrieši dēli. Savukārt 5.-12.klases grāmatās salīdzinoši sievietes māsas minētas 2 reizes retāk nekā vīrieši brāļi, kā arī sievietes meitas minētas gandrīz 2 reizes retāk nekā vīrieši dēli.

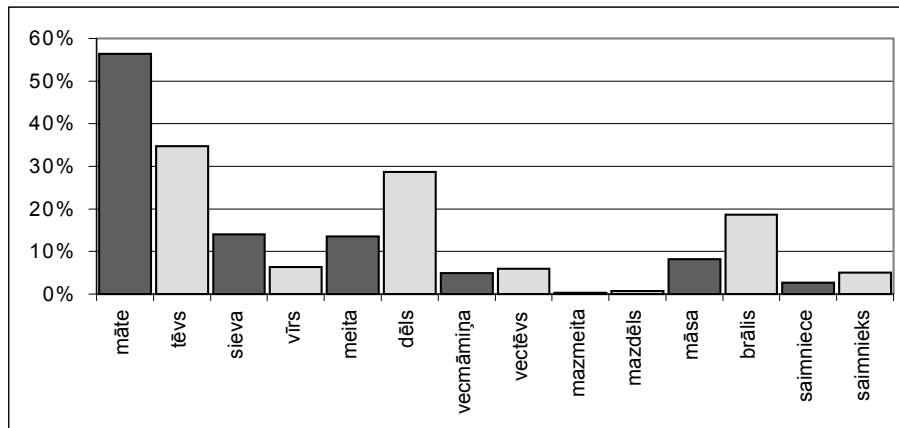
Kopumā 1.-4. klašu mācību grāmatu tekstos sievietēm visbiežāk minētie statusi ir māte – 61,6% no visām ar statusu minētajām sievietēm; māsa – 17,4% un vecmāmiņa – 10,2%. Vīriešiem visbiežāk minētie statusi ir tēvs – 42,4% no visiem ar statusu minētajiem vīriešiem, brālis – 22,0%, dēls – 16,5% un vectēvs – 11,7%.

13.grafiks: 1.-4.klases grāmatās tekstā minētie statusi ģimenē

5.-12.klases mācību grāmatu tekstos sievietēm visbiežāk minētie statusi ir māte – 56,4% no visām ar statusu minētajām sievietēm; sieva – 14,0%, meita – 13,5%, māsa – 8,2% un vecmāmiņa – 4,9%. Vīriešiem visbiežāk minētie statusi ir tēvs – 34,7% no visiem pieminētajiem vīriešu statusiem, dēls – 28,6% brālis – 18,6%, vīrs – 6,4%, vectēvs – 11,7% un saimnieks – 5,1%.

14.grafiks: 5.-12. klases grāmatās tekstā minētie statusi ģimenē

Pēc biežuma iespējams izdalīt statusus ģimenē, kas kopumā 1.-4.klases mācību grāmatu tekstos minēti visbiežāk: 1) māte (36,9% no visām ar statusu minētajām personām); 2) tēvs (17%) 3) māsa (10,4%) un 4) brālis (8,8%). Šis sadalījums papildina apstiprināto hipotēzi, ka sievietes vairāk tiek minētas attiecībā pret vīrieti, uzsverot radniecību. Kaut arī abiem dzimumiem ir divi visbiežāk minētie statusi, kuros minēto personu skaits kopumā pētījumam ir nozīmīgs, tomēr tajos sieviešu māšu un māsu ir gandrīz 2 reizes vairāk nekā vīriešu tēvu un brāļu (364 sievietes un 199 vīrieši).

5.-12.klases mācību grāmatu tekstos visbiežāk minētie statusi ģimenē: 1) māte (29,6% no visām ar statusu pierēģistrētajām personām abiem dzimumiem); 2) tēvs (16,5%) 3) dēls (13,6%); 4) brālis (8,8%), 5) sieva (7,4%), 6) meita (7,1%). Šajā grupā salīdzinot vīriešu un sieviešu skaitu biežāk minētajos statusos, neparādās būtiska atšķirība. Pārējo ģimenes locekļu statusi (vecmāmiņa, vectēvs, vīrs, saimniece, saimnieks, mazmeita, mazdēls) visās grāmatās minēti salīdzinoši reti, līdz ar to nav būtiski kopējai analīzei.

Mājas darbi:

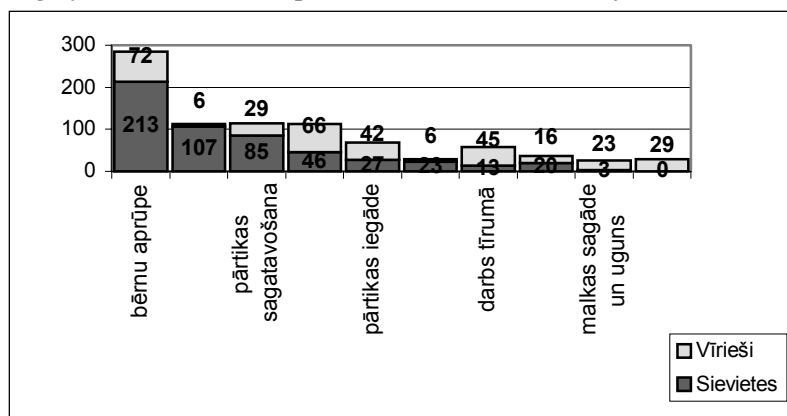
1.-4.klases grāmatās minētas 274 personas, kas veic mājas darbus (no tām sievietes – 153 jeb 55,8%, vīrieši – 121 jeb 44,2%). Savukārt 5.-12.klašu grāmatās minētas 597 personas, kas veic mājas darbus (no tām sievietes – 384 jeb 64,3%, vīrieši – 213 jeb 35,7%).

1.-4.klases grāmatās visbiežāk minētie mājas darbi ir bērnu aprūpe (30,3% no visām personām, kas veic mājas darbus), pārtikas sagatavošana (20,8%) un pārtikas iegāde (14,2%). 5.-12.klases grāmatās visbiežāk minētie mājas darbi ir bērnu aprūpe (33,8%), darbs ar mājdzīvniekiem (16,2%), apģērba kopšana un veidošana (15,4%) un pārtikas sagatavošana (20,8%).

1.-4.klases grāmatās sievietes mājās visvairāk attēlotas, nodrošinot bērnu aprūpi (37,3% no visām pieminētajām sievietēm, kas veic mājas darbus), sagatavojot pārtiku (22,9%), kopjot un veidojot apģērbus (13,1%). Līdzīgi arī 5.-12.klases grāmatās sievietes mājās visvairāk attēlotas, nodrošinot bērnu aprūpi (40,6% no visām pieminētajām sievietēm, kas veic mājas darbus), kopjot un veidojot apģērbus (22,7%), sagatavojot pārtiku (13,0%) un rūpējoties par mājdzīvniekiem (10,2%).

Salīdzinot datus, statistiski nozīmīgi lielāks sieviešu nekā vīriešu skaits nodarbojas ar bērnu aprūpi un apģērba kopšanu un veidošanu. Līdz ar to ir apstiprinājusies pirms pētījuma izvirzītā hipotēze par to, ka sievietēm no mājsaimniecības darbiem izteikti dominē darbs ar bērniem (visās grāmatās bērnu aprūpi veic 213 sievietes un 72 vīrieši, t.i., 3 reizes mazāk), pārtikas sagatavošana (visās grāmatās pārtiku gatavo 85 sievietes un 29 vīrieši – 3 reizes mazāk), un apģērba kopšana, veidošana (kopumā 107 sievietes un tikai 6 vīrieši – gandrīz 18 reizes mazāk). Neapstiprinās hipotēzes daļa par to, ka sievietes vairāk nekā vīrieši iegādājas pārtiku (kopumā salīdzināšanai nepietiekami dati, tomēr vīriešu ir nedaudz vairāk: 27 sievietes un 42 vīrieši. Iespējams, ka šāda proporcija veidojas tādēļ, ka pētījumā tika skaitītas ne tikai personas, kas iegādājas pārtikas produktus ģimenes uzturam, bet arī personas, kas pirka saldumus un ēda pusdienas ārpus mājas). Nepietiekami ir dati, lai salīdzinātu personu skaitu, kas veic telpu uzkopšanu (t.sk. trauku mazgāšana, darbs ar traukiem, grīdas mazgāšana, putekļu slaucīšana u.c. darbi.). Jāatzīmē, ka nevienā no analizētajām grāmatām sievietes nav minētas mājās, veicot remontdarbus, un tikai 3 sievietes minētas sagādājot malku vai kurot uguni (turpretī 29 vīrieši veic remontdarbus un 23 gādā malku un kurina uguni).

15.grafiks: abu dzimumu personu skaits, kas veic mājas darbus

Savukārt 1.-4.klases grāmatās vīrieši minēti, rūpējoties par bērniem (21,5% no visiem pieminētajiem vīriešiem, kas veic mājas darbus), iegādājoties pārtiku (20,7%) un sagatavojot pārtiku (18,2%). 5.-12.klases grāmatās vīrieši minēti, rūpējoties par mājdzīvniekiem (27,2% no visiem pieminētajiem vīriešiem, kas veic mājas darbus), rūpējoties par bērniem (21,6%) un strādājot tīrumā (16,9%).

Tika prognozēts, ka vīrieši izteikti biežāk veic darbu tīrumā (1.-4.klašu grāmatās salīdzināšanai nepietiekami dati, bet 5.-12.klašu grāmatās hipotēze apstiprinās), remontdarbus mājās un malkas sagādi un uguns kuršanu (kaut arī salīdzināšanai dati nav pietiekami, tomēr daļēji hipotēze apstiprinās, jo, kā jau iepriekš minēts, šos mājas darbus pārsvarā veic tikai vīrieši).

Analizētajās grāmatās nav pietiekamu datu, lai pārbaudītu pieņēmums, vai darbs ar mājdzīvniekiem un darbs dārzā vienlīdz lielā mērā raksturīgs abiem dzimumiem. Tomēr iezīmējas tendence, ka šis pieņēmums varētu būt patiess (66 jeb 58,9% vīriešu un 46 sievietes darbojas ar mājdzīvniekiem; dārzā strādā 16 jeb 44,4% vīriešu un 20 sievietes).

Uzsākot pētījumu, tika izvirzīts pieņēmums par to, ka sievietes mātes vairāk nodarbojas ar pārtikas sagatavošanu un iegādi, bērnu aprūpi nekā vīrieši tēvi. Pētījuma dati mācību grāmatās parāda, ka 209 (25%) mātes no 840 minētas saistībā ar mājas darbiem, turpretī tikai 59 (13%) no 440 tēviem veic kādu mājas darbu. Mātes visbiežāk minētas, veicot tādus mājas darbus kā bērnu aprūpe (no visām sievietēm, kas aprūpē bērnus, 1.-4.klases grāmatās 84% ir mātes, bet 5.-12.klases grāmatās – 58%) un sagatavojot pārtiku (no visām sievietēm, kas gatavo pārtiku, 1.-4.klases grāmatās mātes ir 68%, bet 5.-12.klases grāmatās – 22%). No visiem sieviešu

statusiem tieši mātes visbiežāk saistītas ar mājas darbiem (209 mātes un tikai 23 vecmāmiņas, 17 meitas, 15 saimnieces, 12 sievas, 9 māsas un neviena mazmeita).

Arī tēvi visvairāk minēti aprūpējot bērnus, kas tomēr ir tikai 42,3% no visiem vīriešiem, kas rūpējas par bērniem. Pārējie mājas darbi tēviem nav raksturīgi. Līdzīgi kā sievietēm, no visiem vīriešiem ar norādītu statusu ģimenē ar mājas darbiem visbiežāk saistīti tēvi (59 tēvi, 13 vectēvi, 10 brāļi, 7 dēli, 3 vīri un neviens mazdēls).

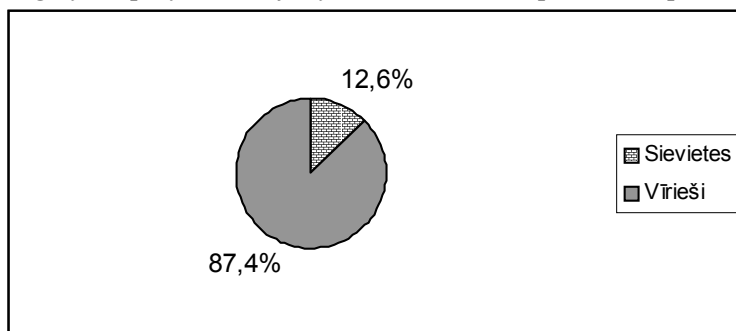
16.grafiks: abu dzimumu tekstā minēto personu skaits ar norādītu statusu, kas veic mājas darbus

Profesijas:

1.-4. klases grāmatu tekstos profesijas minētas tikai 313 personām (no tām sievietes – 87 jeb 27,8%, vīrieši – 226 jeb 72,2%). Savukārt 5.-12.klašu grāmatās profesijas minētas 8194 personām (no tām sievietes – 983 jeb 12,0%, vīrieši – 7211 jeb 88,0%). Visās apsekotajās grāmatās profesijas minētas 8507 personām (no tām sievietes 1070 jeb 12,6%, vīrieši 7437 jeb 87,4%), līdz ar to profesijas ir visbiežāk minētā kategorija pētījumā. Salīdzinot kopējo profesionālajā sfērā minēto personu skaitu, visuzskatāmāk apstiprinās pirms pētījuma izvirzītā hipotēze par to, ka sievietes saista ar mājas darbiem, turpretī vīriešiem tiek atstāta profesionālā sfēra, darbs ārpus mājas.

17.grafiks: profesionālajā sfērā tekstā minēto personu kopskaits

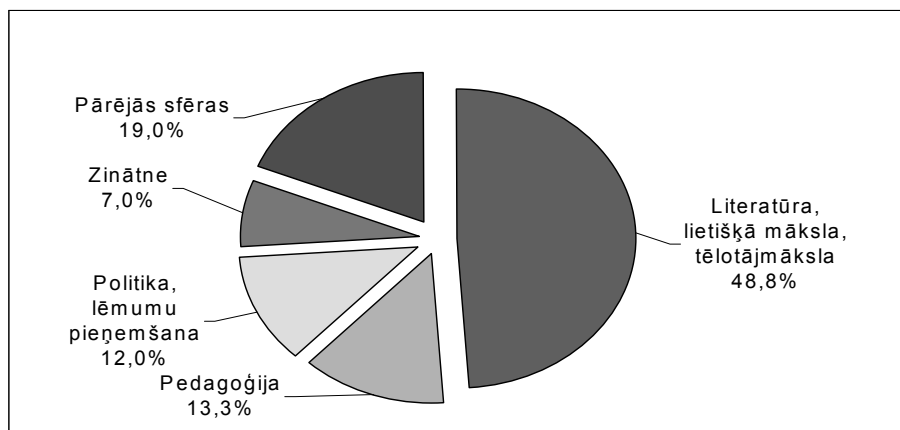

Mācību grāmatās visbiežāk minētās profesionālās sfēras ir literatūra (3085 jeb 36,3% no visām profesionālā sfērā minētajām personām), politika (1577 jeb 18,6%), zinātne (1060 jeb 12,5%),

vadītāji mūzikā, teātrī, kino (718 jeb 8,4%), pedagoģija (376 jeb 4,4%), reliģija (346 jeb 4,1%) un militārā sfēra (335 jeb 3,9%). Pētījumā profesiju sarakstu nenoliedzami varēja ietekmēt aplūkoto mācību priekšmetu saraksts un aplūkoto mācību grāmatu saturs (ar to izskaidrojams, piemēram, salīdzinoši lielais literātu skaits, jo analizētajās literatūras mācību grāmatās ļoti liela uzmanība tiek veltīta autoru biogrāfijām). Grāmatas tika izraudzītas pēc nejaušības principa – izvēloties skolās izmantojamās pēdējo gadu laikā izdotās dažādu priekšmetu mācību grāmatas. Tomēr ne visos priekšmetos ir izdotas mācību grāmatas, līdz ar to šajā pētījumā 1.-4.klasei bija pārstāvēti tādi mācību priekšmeti kā latviešu valoda, lasīšana, matemātika, dabas mācība, mūzika, vizuālā māksla un 5.-12.klasei – algebra, latviešu valoda, literatūra, ģeogrāfija, ekonomika, vēsture, anatomija, fizika, ķīmija, fiziskā audzināšana, mājturība, ētika, filozofija (skat. pielikumu).

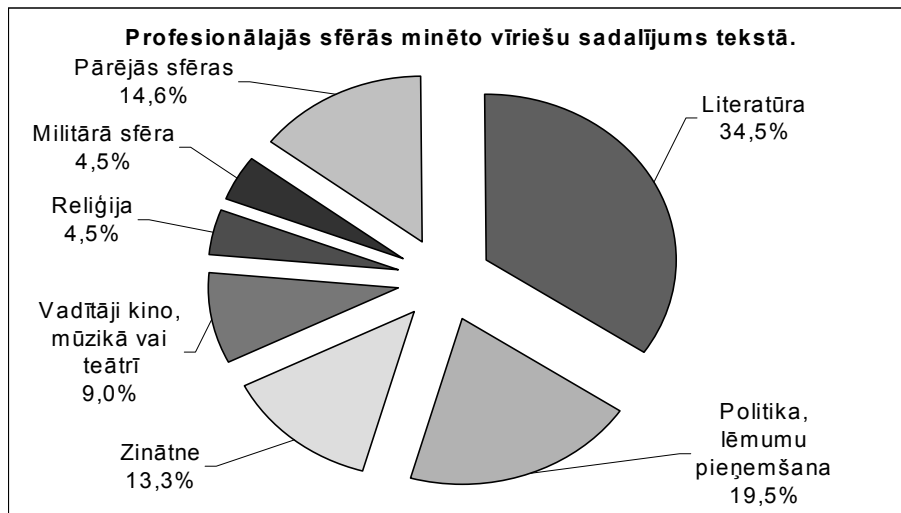
1.-4.klases grāmatās sievietes profesionāli visbiežāk pieminētas, strādājot pedagoģijā (40,2% no visām profesionāli pieminētajām sievietēm), kā arī strādājot saistībā ar literatūru (23%). Līdzīgi arī 5.-12.klases grāmatās sievietes profesionāli visbiežāk pieminētas, strādājot saistībā ar literatūru (51,1% no visām profesionāli pieminētajām sievietēm), politikā (12,8%), pedagoģijā (10,9%) un zinātnē (7,5%). Kopumā sievietēm nozīmīgākās profesionālās sfēras ir literatūra (522 jeb 48,8% no visām profesionāli pieminētajām sievietēm), pedagoģija (142 jeb 13,3%), politika, lēmumu pieņemšana (128 jeb 12%) un zinātne (74 jeb 7%). Visās pārējās sfērās minēto sieviešu skaits pētījumam nav būtisks.

18.grafiks: profesionālajās sfērās tekstā minēto sieviešu sadalījums

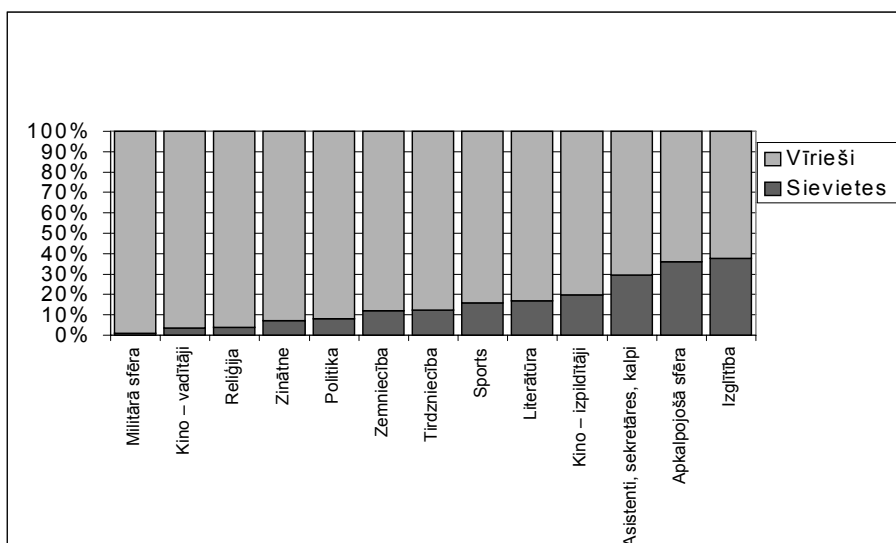
Savukārt 1.-4.klases grāmatās vīrieši minēti kā literāti (31,4% no visiem profesionāli pieminētajiem vīriešiem) un zemniecībā (14,2%), bet 5.-12.klases grāmatās vīrieši minēti kā literāti (34,6% no visiem profesionāli pieminētajiem vīriešiem), politiķi (19,7%), zinātnieki (13,6%), vadītāji mūzikā, teātrī, kino (9,3%), reliģiskajā sfērā (4,6%) un militārajā sfērā (4,5%). Kopumā vīriešiem nozīmīgākās profesionālās sfēras ir literatūra (2563 jeb 34,5% no visiem profesionāli pieminētajiem vīriešiem), politika, lēmumu pieņemšana (1449 jeb 19,5%), zinātne (986 jeb 13,3%), vadītāji kino, mūzikā vai teātrī (693 jeb 9%), reliģija un militārā sfēra (katrā 332 jeb 4,5% no visiem profesijās pieminētajiem vīriešiem). Visās pārējās sfērās minēto vīriešu skaits pētījumam nav būtisks.

19.grafiks: profesionālajās sfērās tekstā minēto vīriešu sadalījums

Salīdzinot datus 1.-4.klases grāmatās, statistiski nozīmīgi daudz lielāks sieviešu skaits darbojas pedagoģijā, savukārt 5.-12.klasē nevienā profesijā neparādās statistiski nozīmīgi lielāks sieviešu skaits. Kā jau iepriekš tika minēts, kopumā profesijās vīriešu skaits ir 7 reizes lielāks nekā sieviešu skaits. Ņemot vērā atšķirīgo personu skaitu, kas minētas katrā profesijā, šajā pētījumā iespējams salīdzināt tikai dažas biežāk minētās profesijas. No tām vislielākais sieviešu īpatsvars ir pedagoģijā (no 376 personām sievietes ir 37,8%, turklāt kopumā sievietēm pedagoģija ir otrā profesija minēto personu skaita ziņā). Pārējās profesijās sieviešu īpatsvars ir mazs: literatūrā 16,9%, politikā 8,1%, zinātnē 7%, reliģijā 4,1%, vadītājas kino, mūzikā vai teātrī tikai 3,5%. Piedevām deviņās no visām profesionālajām sfērām minētas mazāk nekā 10 sievietes: militārā sfērā, tieslietas, medicīna – ārstes, amatniecība, smagā rūpniecība, jūrniecība, zvejniecība, deviantā sfēra, vieglā rūpniecība un mājsaimniecības (7 no nosauktajām sfērām, izņemot vieglo rūpniecību un darbu mājsaimniecībā, pirms pētījuma hipotētiski tika minētas kā vīriešiem raksturīgas nodarbošanās). Mazāk nekā 10 vīrieši minēti tikai 3 profesionālajās sfērās: jaunākais medicīniskais personāls, vieglā rūpniecība un mājsaimniecība (visas nosauktās sfēras pirms pētījuma hipotētiski tika minētas kā sievietēm raksturīgas).

20.grafiks: katrā profesionālajā sfērā tekstā minēto abu dzimumu personu īpatsvars

Uzsākot pētījumu, tika izvirzīta hipotēze, ka vīriešiem raksturīgās profesijas ir valdnieki, lēmumu pieņēmēji, politiķi (apstiprinās - šajā profesijā grāmatās minēti 1449 vīrieši, tas ir, 19,5% no visiem profesijās minētajiem vīriešiem), reliģija, klerikāļi (apstiprinās - minēti 332 vīrieši jeb 4,5%), militārā sfēra (apstiprinās, minēti 332 vīrieši jeb 4,5%), vadītāji mūzikā, teātrī, kino (apstiprinās, minēti 693 vīrieši jeb 9,3%), zinātne, pētniecība (apstiprinās, minēti 986 vīrieši jeb 13,3%). Pārējo profesionālo sfēru – tieslietas, medicīna – ārsti, sports, amatniecība, smagā rūpniecība, zvejniecība, jūrniecība – papildus analīzei trūkst datu.

Visās profesionālajās sfērās, kuras sākotnēji bija minētas kā sievietēm raksturīgas, minēts statistiski nenozīmīgs personu skaits, kas daļēji apliecina izvirzīto hipotēzi, ka profesionālā sfēra un darbs ārpus mājas tiek atstāts vīriešiem. Pētījuma hipotēzē tika paredzēts, ka sievietēm raksturīgās profesijas ir sekojošas: (1) izpildītājas mūzikā, teātrī, kino (salīdzināšanai maz datu, tomēr no visām šajā profesijā minētajām personām sievietes bija tikai 19,8% un tajā minētas 2,1% no visām profesionāli minētajām sievietēm); (2) medicīna – medmāsas un jaunākais medicīniskais personāls (salīdzināšanai maz datu, tomēr no analizētajās grāmatās šajā profesijā minētajām personām 95% bija sievietes, turklāt no visām profesionāli minētajām sievietēm šajā profesijā strādā tikai 1,8%), (3) apkalpojošā sfēra (salīdzināšanai maz datu, tomēr no profesijā minētajām sievietes bija 35,9% un no visām profesionāli minētajām sievietēm šajā profesijā strādā 1,8%); (4) sekretāres, asistentes, palīdzes⁴⁹ (salīdzināšanai maz datu, tomēr no visām profesijā minētajām personām sievietes ir 29,6% un 2% no visām sievietēm); (5) vieglā rūpniecība (salīdzināšanai nepietiekami dati); (6) mājāsaimnieces (salīdzināšanai nepietiekami dati).

Profesionālās sfēras analīzes nobeigumā jāatzīmē vēl viena pirms pētījuma izvirzītā hipotēze par to, ka sievietes mātes reti tiek minētas saistībā ar profesionālo nodarbošanos. Iegūtie dati apliecina, ka visu analizēto grāmatu tekstos 15 sievietēm mātēm norādīta viņu profesija, kas ir tikai aptuveni 1,4% no visām profesionāli minētajām sievietēm (1070).

Nodarbes:

1.-4. klases grāmatās minētas 584 personas, kas veic kādu no pētījumā minētajām 15 nodarbēm (no tām sievietes – 221 jeb 37,8%, vīrieši – 363 jeb 62,2%). Savukārt 5.-12.klašu grāmatās minētas 936 personas, kas veic kādu no pētījumā minētajām nodarbēm (no tām sievietes – 257 jeb 27,5%, vīrieši – 679 jeb 72,5%).

Kopumā visbiežāk minētās nodarbes ir darbs ar finansēm (22,3% no visām personām, kas minētas, veicot kādu nodarbi), dziedāšana, dejošana, mūzikas instrumenta spēlēšana (12,5%), individuālās sporta aktivitātes (11,4%), mācību darbs (9,9%), rotaļas, spēles (7,6%), ēšana, dzeršana (6,7%), daudzīšanās, blēņošānās, kaitnieciska darbība (6,2%), bet atlikušās nodarbes – komandu sporta spēles; medīšana vai maksšķerēšana; ogošana vai sēņošana; lasīšana; nodarbes ar audio, video aparāturu vai datoru; pasīvā atpūta; darbs ar ziediem; hobiji – veic tikai 23,4% no visām personām, kas minētas, veicot kādu nodarbi.

1.-4.klases grāmatās sievietes visvairāk minētas, darbojoties ar finansēm (no visām sakarā ar nodarbēm minētajām sievietēm šo nodarbi veic 34,4%), dziedot, dejojot, spēlējot mūzikas instrumentu (13,1%) un ogojot, sēņojot (8,6%). Līdzīgi arī 5.-12.klases grāmatās sievietes minētas darbojoties ar finansēm (no visām sakarā ar nodarbēm minētajām sievietēm šo nodarbi veic 19,5%), dziedot, dejojot, spēlējot mūzikas instrumentu (17,9%), mācoties (11,3%), lasot (9,7%), rotaļājoties, spēlējoties (9,3%), ēdot vai dzerot (8,6%) un daudzoties, blēņojoties vai kaitnieciski darbojoties (7,0%).

⁴⁹ Pētījuma uzdevumam neatbilstoši izvirzīta profesionālā sfēra, jo tajā kopā ar sekretāriem bija iekļautas arī citas profesijas – asistenti, palīgi, kalpi, kas varētu būt raksturīgi arī vīriešiem.

Savukārt 1.-4.klases grāmatās vīrieši minēti, nodarbojoties ar finansēm (no visiem sakarā ar nodarbēm minētajiem vīriešiem šo nodarbi veic 27,8%), individuālām sporta aktivitātēm (15,2%), dziedot, dejojot, spēlējot mūzikas instrumentu (8,5%), bet 5.-12.klases grāmatās vīrieši minēti nodarbojoties ar finansēm (no visiem sakarā ar nodarbēm minētajiem vīriešiem šo nodarbi veic 16,5%), individuālām sporta aktivitātēm (14,1%), mācību darbu (13,7%), dziedot, dejojot, spēlējot mūzikas instrumentu (12,4%), daudzoties, blēņojoties vai kaitnieciski darbojoties (9,7%), ēdot vai dzerot (7,7%).

Redzams, ka kopumā abiem dzimumiem raksturīgas samērā līdzīgas nodarbes, atšķirīgs ir tikai minēto vīriešu un sieviešu skaits katrā nodarbē.

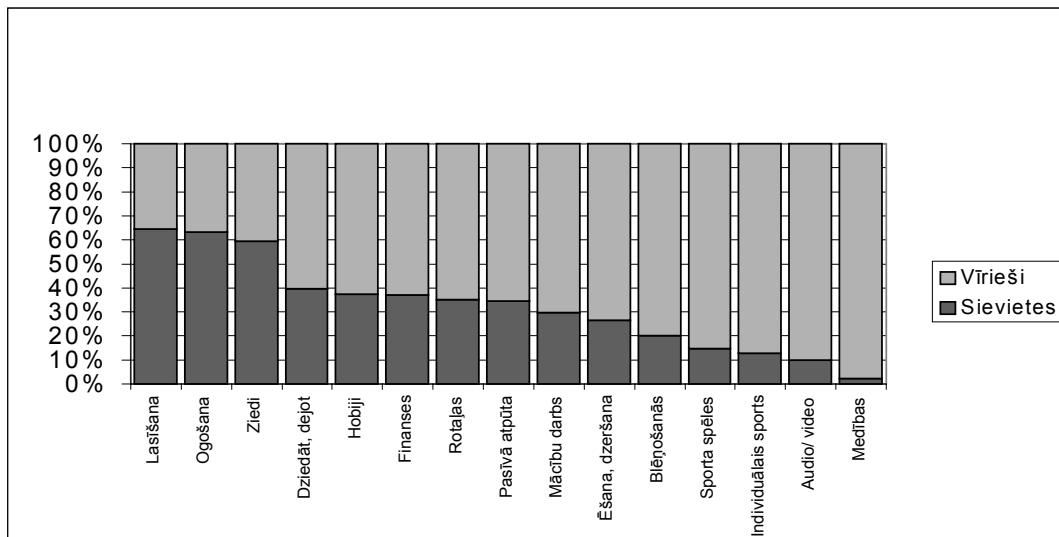
Sievietēm	Skaitis	% no sievietēm	Vīriešiem	Skaitis	% no vīriešiem
1. Finanses	126	26,4%	1. Finanses	213	20,4%
2. Dziedāšana	75	15,7%	2. Indiv. sporta veidi	151	14,5%
3. Mācības	45	9,4%	3. Dziedāšana	115	11,0%
4. Rotaļas	41	8,6%	4. Mācības	109	10,5%
5. Lasīšana	38	8%	5. Dauzīšanās	75	7,2%
6. Ēšana	27	5,7%	Ēšana	75	7,2%
7. Ogošana	24	5,0%	Rotaļas	75	7,2%
pārējās nodarbes	102	21,2%	pārējās nodarbes	229	22,0%

Ņemot vērā to, ka ne visās mācību grāmatās bija minētas visas no pētījumā izvirzītajām nodarbēm, arī šajā pazīmē ir maz kopējam pētījumam statistiski nozīmīgu datu. Salīdzinot datus, tikai divās nodarbēs minēts statistiski nozīmīgi daudz lielāks vīriešu skaits – nodarbojoties ar individuālajām sporta aktivitātēm un darbojoties ar finansēm, savukārt statistiski nozīmīgi lielāks sieviešu skaits minēts lasot un ogojot vai sēņojot.

Uzsākot pētījumu, tika izvirzīta hipotēze, ka vīriešiem raksturīgās nodarbes ir komandu sporta spēles; makšķerēšana, medīšana; pasīvā atpūta; ēšana, dzeršana; darbs ar finansēm; dauzīšanās, blēņošanās, kaitnieciska darbība. Raksturīgāko profesiju noteikšanai un salīdzināšanai pētījuma dati ir pietiekami tikai dažās nodarbēs. Līdz ar to pētījuma hipotēzi iespējams apstiprināt tikai par divām nodarbēm – darbs ar finansēm un dauzīšanās, blēņošanās, kaitnieciska darbība.

Kā sievietēm raksturīgas nodarbes pētījuma bija iekļauta ogošana, sēņošana un darbs ar ziediem. Kā jau iepriekš tika minēts, 1.-4.klases grāmatās sievietēm ogošana vai sēņošana bija trešā raksturīgākā nodarbe, bet 5.-12.klases grāmatās šī nodarbe ir minēta ļoti maz. Kaut arī no visām personām, kas minētas šajā nodarbē, sievietes ir 63,2%, tomēr kopumā atšķirība starp abu dzimumu minēto personu skaitu ir statistiski nozīmīga. Hipotēzes daļu par nodarbēm ar ziediem nav iespējams pārbaudīt, jo tajā minēts statistiski nenozīmīgs personu skaits, kas nav pietiekams datu analīzei.

21.grafiks: katrā nodarbē tekstā minēto abu dzimumu personu īpatsvars

Uzsākot pētījumu, tika pieņemts, ka abiem dzimumiem vienādā mērā varētu būt raksturīgas sekojošas nodarbes: (1) individuālas sporta aktivitātes (neapstiprinās, no visām šajā nodarbē minētajām personām 87,3% bija vīrieši, turklāt vīriešu skaits ir statistiski nozīmīgi lielāks); (2) rotaļas, spēles (apstiprinās daļēji, no visām šajā nodarbē minētajām personām 64,7% bija vīrieši, tomēr kopumā no visām sievietēm šo nodarbi veic 8,6% un 7,2% vīriešu); (3) lasīšana (neapstiprinās, kaut arī no visām šajā nodarbē minētajām personām 64,4% bija sievietes, tomēr sieviešu kopējais skaits ir nozīmīgi lielāks par vīriešu skaitu); (4) audio, video, dators (salīdzināšanai nepietiekami dati); (5) dziedāšana, dejošana, mūzikas instrumentu spēlēšana (apstiprinās daļēji, no visām šajā nodarbē minētajām personām 60,5% bija vīrieši, tomēr kopumā no visām sievietēm šo nodarbi veic 15,7% un 11% vīriešu); (6) hobiji (salīdzināšanai nepietiekami dati); (7) mācību darbs (apstiprinās daļēji, no visām šajā nodarbē minētajām personām 72,2% bija vīrieši, tomēr kopumā no visām sievietēm šo nodarbi veic 9,4% un 10,5% vīriešu). Pētījuma hipotēze apstiprinās daļēji 3 nodarbēs, pilnībā neapstiprinās 2 nodarbēs un salīdzināšanai datu trūkst atlikušajās 2 nodarbēs.

Priekšmeti:

Mācību grāmatās pētījumam izvirzītie priekšmeti minēti samērā maz.

1.-4.klases grāmatās tekstā ar priekšmetiem darbojas tikai 29 personas (18 jeb 62,1% sieviešu un 11 jeb 37,9% vīriešu), bet 5.-12.klases grāmatās ar priekšmetiem darbojas tikai 92 personas (48 jeb 52,2% sieviešu un 44 jeb 47,8% vīriešu). Kopumā ar priekšmetiem darbojas 121 persona (66 jeb 54,5% sieviešu un 55 jeb 45,5% vīriešu).

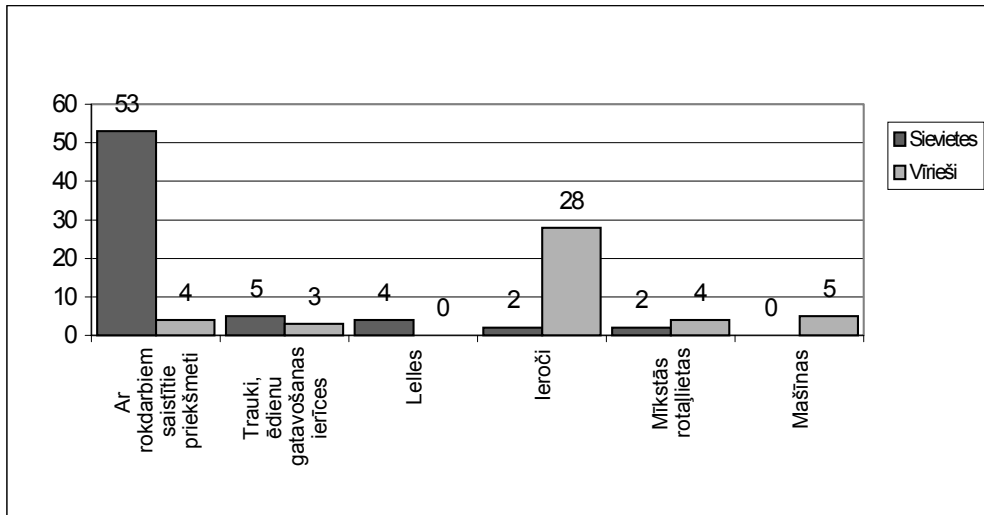
Analīzē aplūkosim tikai trīs priekšmetu grupas: (1) ar rokdarbiem saistītos priekšmetus, (2) ieročus un (3) cirvi, zāģi, āmuru.

Kā jau pirms pētījuma tika pieņemts, sievietēm raksturīgākie priekšmeti varētu būt trauki, ēdienu gatavošanas ierīces (aplūkotajās grāmatās tekstā minēti reti); lelles (grāmatās minētas reti) un ar rokdarbiem saistītie priekšmeti (apstiprinās). No visiem priekšmetiem, kas minēti saistībā ar sievietēm 53 jeb 80,3% sieviešu izmanto tieši ar rokdarbiem saistītos priekšmetus, kas līdz ar to kopumā ir visbiežāk minētie priekšmeti mācību grāmatu tekstā. Kopumā ar rokdarbiem saistītos priekšmetus izmanto 57 personas, no kurām tikai 4 jeb 7% ir vīrieši.

Gandrīz pilnībā apstiprinājusies arī hipotēze par priekšmetiem, kurus izmanto vīrieši: (1) mašīnas (aplūkotajās grāmatās tekstā minētas reti); (2) ieročus (vīriešiem raksturīgākie

priekšmeti; no visiem vīriešiem, kas minēti, darbojoties ar kādu no pētījumam nozīmīgiem priekšmetiem, nedaudz vairāk kā puse izmanto tieši ieročus; tos izmanto statistiski nozīmīgi lielāks vīriešu nekā sieviešu skaits; turklāt no visām personām, kas izmanto ieročus, vīrieši ir 93,3%); (3) cirvi, zāģi, āmuru (20% no vīriešiem, kas izmanto kādu priekšmetu; turklāt tikai vīrieši minēti kā šo darbarīku izmantotāji). Diemžēl nākas secināt, ka abi dzimumi minēti saistībā ar stereotipajiem, katram dzimumam raksturīgajiem priekšmetiem.

22.grafiks: Abu dzimumu personu skaits, kas izmanto priekšmetus

Pētījumā trūkst datu, lai pārbaudītu izvirzīto hipotēzi par priekšmetiem, kurus vienlīdz lielā mērā varētu izmantot abu dzimumu personas, un lai salīdzinātu, cik sieviešu un vīriešu izmanto tādus priekšmetus kā (1) klučus, konstruktorus, lāpstiņu, spainīti; (2) mīkstās rotaļlietas.

SECINĀJUMI

Pētījuma rezultāti liecina, ka lielākā daļa pirms pētījuma izvirzīto hipotēžu, kas liecinātu par dzimumstereotipu klātbūtni mācību grāmatās, ir apstiprinājusies attiecībā uz abām pētītajām klašu grupām. Kopumā var teikt, ka vīrieši ir gan vairāk attēloti nekā sievietes, gan skaita ziņā ir vairākumā arī tekstos. Attēlotajiem vīriešiem visbiežāk ir īsi mati, savukārt sievietēm – gari. Sievietes un vīrieši ārkārtīgi bieži tiek attēloti atbilstoši tradicionālajam priekšstatam gan apģērba, gan aksesuāru ziņā. Vīrieši un zēni parasti attēloti ar tauriņiem, kaklasaitēm un bikšturiem; sievietēm un meitenēm raksturīgs aksesuārs ir lakats. Apmēram puse attēloto sieviešu valkā augstpapēžu apavus. Sievietes galvenokārt ir attēlotas īsos un garos svārkos, mazāk biksēs.

Atsevišķi jārunā par folkloras un etnogrāfijas materiālos balstīta materiāla attēlojumu mācību grāmatās. Tā ir mūsu senatne un nenoliedzami vērtīgs kultūras mantojums, bet, ja trešdaļā mūsdienu mācību grāmatas (galvenokārt 1.-4.klasēm) kādā vispārīglītojošā priekšmetā (kā literatūra vai mūzika) cilvēki ir attēloti tikai tradicionālajā tautastērpā, rodas jautājums – vai netiek par daudz romantizēta senatne. Tradicionālā dzīvesziņa neapšaubāmi piedāvā interesantu mācību materiālu skolēniem, taču tā vienlaikus ir arī patriarhālu uzskatu sistēma, kur izteikts dalījums sieviešu un vīriešu darbos un pienākumos. Mūsuprāt, šis materiāls būtu kritiski izskatāms, ņemot no tā vērtīgo daļu, rādot tā reālo vietu mūsdienās un adaptējot mūsdienu nosacījumiem.

Gan 1.-4.klašu, gan 5.-12.klašu mācību grāmatu tekstos minētais statuss (jeb ģimenes stāvoklis) skaitliski vairāk tiek piešķirts sievietēm nekā vīriešiem. Ir apstiprinājusies hipotēze, ka sievietes vairāk nekā vīrieši tiek minētas attiecībā pret ģimeni, vīrieti un uzsverot radniecību. Sievietes mātes statuss ir minēts visbiežāk (arī biežāk par tēviem). Var secināt, ka vairāk tiek uzsvērtā tradicionālajos priekšstatos pieņemtā sievietes kā mātes loma ģimenē, gan salīdzinot ar citām sieviešu lomām, gan ar tēva lomas pieminēšanas daudzumu.

Runājot par mājas darbiem, gan tekstos, gan attēlos novērojama tendence saistībā ar tiem vairāk attēlot sievietes. Īpaši izteikti tas ir attiecībā uz attēliem. Pārtikas sagatavošana, bērnu aprūpe un apģērba kopšana un veidošana ir izplatītākie mājsaimniecības darbi starp sievietēm. (Tomēr nav apstiprinājusies hipotēze, ka sievietes vairāk iegādājas pārtiku.) Nākas konstatēt, ka sievietes tiek vairāk saistītas ar mājas darbiem, turklāt ar tiem, ko parasti stereotipiski tām būtu jāveic arī dzīvē. Arī mācību grāmatās tiek uzsvērtā sievietes kā aprūpētājas, uzkopējas, bērnu audzinātājas loma. Vīrieši savukārt tiek attēloti, strādājot dārzā un tīrumā, kā arī iegādājoties pārtiku un strādājot ar mājdzīvniekiem. Tomēr tekstos vīrieši minēti, gan rūpējoties par bērniem, gan iegādājoties un sagatavojot pārtiku (taču daudz mazākā skaitā nekā sievietes), rūpējoties par mājdzīvniekiem un strādājot tīrumā – tāpat piedāvāts plašāks vīriešu darbības jomu loks mājsaimniecībā.

Būtiski ir arī tas, kāda ir ģimenes statusa un veicamo mājas darbu saistība. Kā paredzējam, ar mājas darbiem visbiežāk tiek saistītas mātes; šai darbības jomā viņu ir vairāk nekā tēvu. Tas arī liekā mērā atbilst stereotipam par māšu un tēvu darbības jomām ģimenē.

Attiecībā uz profesionālo jomu kopumā vīriešu kā profesiju pārstāvju ir izteikti vairāk nekā sieviešu gan attēlos, gan teksta materiālā. Kā jau minēts, ir apstiprinājusies hipotēze par to, ka vīrieši lielākoties tiek saistīti ar profesionālo jomu, bet sievietes – ar mājsaimniecības darbiem. Attēlos dominē stereotipiskais “sieviešu” un “vīriešu” profesiju dalījums – sievietes lielākoties tiek attēlotas kā pedagoges un vīrieši lielākoties parādīti kā militārajai sfērai, politikai un vadītāju jomai piederīgi. Līdz ar to atkal sievietes ir audzinātājas un aprūpētājas, taču nu jau profesionālajā sfērā, bet vīrieši – ar agresiju un vadīšanu saistīti. Nav iespējams vilkt tiešas paralēles (lai gan, kā jau minēts ievadā, mācību materiāli daļēji ietekmē skolēnu uzvedību), taču varbūt pārsteidzošais fakts, ka Latvijā tādās maz apmaksātās (“sieviešu”) profesijās kā skolotājas un audzinātājas lielākā daļa strādājošo ir sievietes, daļēju skaidrojumu rod šeit. Tāpat

ar šo ietekmi daļēji varētu būt skaidrojams vīriešu pārsvars vadošajās pozīcijās, piemēram, politikā.

Teksta materiāls skolēniem dod plašākas iespējas identificēties ar dažādu profesiju pārstāvēm un pārstāvjiem. Sievietes minētas kā pedagoģes (ievērojami lielāks skaits nekā pārējo profesiju pārstāves), taču arī saistībā ar literatūru, politikā zinātnē u.c. Vīrieši lielākoties minēti kā politiķi (visvairāk), literāti, zinātnieki, vadītāji kino, mūzikā vai teātrī; zemniecībā, reliģiskajā un militārajā sfērā. Jākonstatē gan, ka vīriešiem tomēr minēts plašāks profesiju loks un ka profesijās minēto vīriešu skaits ievērojami pārsniedz sieviešu skaitu. Tāpat, lai gan identificēšanās iespējas ir plašākas, ir novērojama tendence vīriešus parādīt vadošos amatos, bet sievietes kā pedagoģes un audzinātājas – šajās jomās novērots vislielākais attiecīgā dzimuma pārstāvju skaits.

Par pozitīvu atzīstams tas, ka, piemēram, 1.-4.klašu mācību grāmatās apmēram vienāds vīriešu un sieviešu skaits nodarbojas ar līdzīgām lietām: rotaļājas, dzied un dejo, mācās. Tomēr sievietes daudz vairāk ir attēlotas, darbojoties ar ziediem; vīrieši savukārt izteikti lielākā skaitā nekā sievietes nodarbojas ar individuālo sportu un lasa, kā arī dara nerātības. Teksta materiālā, kā tika parādīts, nodarbju loks abiem dzimumiem ir apmēram līdzīgs. Tomēr attiecībā uz tekstu neapstiprinājās hipotēze, ka individuālās sporta aktivitātes un lasīšana ir vienlīdz raksturīgas abiem dzimumiem. Teksta materiālā vīrieši ir pārsvarā sporta aktivitāšu ziņā, bet lasot sievietes ir minētas vairāk nekā vīrieši.

Ja vīrieši un sievietes tiek attēloti stereotipiskos apgērbos, taču nodarbojoties ar nestereotipiskām lietām, to var uzskatīt par stereotipu laušanu. Diemžēl aplūkotajās mācību grāmatās tas nav novērojams. Sievietes garos svārkos lielākoties parādītas saistībā ar ziediem vai dziedot, dejojot un muzicējot. Savukārt vīrieši, kas ģērbti galvenokārt biksēs un šortos, lielākoties nodarbojas ar sportu un rotaļājas. Šeit novērojama saistība starp stereotipu apgērbu un stereotipajām attiecīgā dzimuma personas nodarbēm.

Var teikt, ka ir apstiprinājusies hipotēze par to, ka vīrieši tiek minēti un attēloti saistībā ar ieročiem, mašīnām, remontdarbu instrumentiem un sievietes – saistībā ar traukiem un ēdiena gatavošanas ierīcēm, ar rokdarbjiem saistītiem priekšmetiem un lellēm. Gan attēlos, gan tekstā šī ir kategorija, kur dzimumu pretstatījums priekšmetu ziņā izpaužas ārkārtīgi spilgti.

Kopumā jāsecina, ka aplūkotajās mācību grāmatās ir novērojami dzimumstereotipi – dažās jomās vairāk un citās mazāk izteikti. Dažās jomās (mājas darbi, profesionālā sfēra, priekšmeti) redzams izteikts lomu sadalījums pa dzimumiem; novērojamas gan atšķirības skaita ziņā, gan nodalījums “sieviešu” un “vīriešu” jomās pēc katram dzimumam piedēvētajām atšķirīgajām darbības sfērām un ar viņiem saistītajiem priekšmetiem. Ir novērojamas atšķirības izskata ziņā (piemēram, sievietes joprojām ļoti daudzos gadījumos tiek attēlotas tradicionālā apgērbā, kas neatbilst mūsdienās dzīvē novērotajam), kā arī ģimenes statusa nozīmības ziņā (sievietēm ģimenes statuss ir minēts ievērojami vairāk nekā vīriešiem).

Līdz ar to varam teikt, ka mācību grāmatās (ar dažiem izņēmumiem) novērojama tendence nodalīt sieviešu un vīriešu dzimumlomas. Stereotipi apgērbu un ģimenes statusi parasti arī saistīti ar stereotipajiem attiecīgajam dzimumam piedēvētajiem mājas darbiem un nodarbēm. Tas rada stereotipu priekšstatu, kā jāizskatās un kas jā dara zēniem un meitenēm. Kā minēts ievadā, psihologi ir konstatējuši, ka mācību grāmatu materiāls ietekmē bērnu identitātes izjūtu, pašapziņu, sekmes, nevienlīdzīgu lomu veidošanos ģimenē (piemēram, tas, ka tēvs vispār nepiedalās nedz bērnu aprūpē, nedz mājas darbu veikšanā), darba dalīšanu darba tirgū utt. Mācību grāmatas, protams, nav vienīgais skolēnu ietekmes avots; ārkārtīgi liela nozīme ir ģimenē un klasē notiekošajam, nenoliedzama ir skolotāju loma mācību materiālu interpretēšanā. Pielikumā piedāvājam ieteikumus skolotājiem, kā analizēt mācību materiālus un veicināt dzimumu līdztiesību, izmantojot esošos mācību materiālus.

IETEIKUMI SKOLOTĀJIEM

Ja vēlaties pārskatīt un izanalizējiet jūsu priekšmetā izmantojamos mācību materiālus no dzimumlomu un dzimumstereotipu viedokļa, ierosmei daži jautājumi. Vai tas kopumā atbilst šajā pētījumā konstatētajam? Vai vīriešu pēc skaita ir vairāk nekā sievietes?

Apģērbs:

Vai tie lielākoties parādīti tradicionālā vai mūsdienām raksturīgā apģērbā? Vai sievietēm un vīriešiem stereotipos apģērbos ir raksturīgas ar dzimumaizspriedumiem saistītas nodarbes?

Statuss ģimenē:

Vai sievietes vairāk minētas, uzsverot radniecību un attiecībā pret otro dzimumu, nekā vīrieši? Vai vīrieši vairāk minēti kā no ģimenes saitēm neatkarīgi? Vai vairāk tiek uzsvērtas sievietes kā mātes loma un mazāk tiek runāts par vīriešiem kā tēviem? Vai mātes ir parādītas kā ciešāk ar bērnu aprūpi saistītas nekā tēvi? Vai sievietes vairāk nekā vīrieši tiek rādītas, nodarbojoties ar pārtikas sagatavošanu, bērnu aprūpi, telpu uzkopšanu un apģērba kopšanu?

Profesionālā sfēra:

Vai vīrieši vairāk tiek saistīti ar profesionālo sfēru un sievietes vairāk ar darbiem mājās? Cik bieži sievietes tiek parādītas profesionālajā sfērā? Ar kādām profesijām lielākoties tiek saistītas sievietes? Ar kādām – vīrieši? Vai tās ļoti atšķiras? Vai vīrieši ir galvenokārt lēmumpieņēmēji un sievietes – ar aprūpi saistītas?

Izmantojamie priekšmeti:

Vai sievietes un meitenes lielākoties tiek saistītas ar tādiem priekšmetiem kā trauki, lelles, ar rokdarbiem saistīti priekšmeti? Vai par vīriešiem raksturīgākajiem priekšmetiem lielākoties tiek atzīti ieroči, mašīnas, lāpstas, āmuri, cirvji, zāģi?

Ja vismaz uz daļu no šiem jautājumiem jums nāksies atbildēt ar jā, piedāvājam klasē pievērst uzmanību mācību grāmatās parādītajam meiteņu un zēnu izskatam un darbībām. Apspriediet ar skolēniem, vai tiešām zēni un meitenes izskatās tieši tā un var būt saistīti tieši ar šīm profesijām un nodarbēm! Piedāvājiem piemērus, kur meitenes un zēni nodarbojas ar daudzveidīgākām lietām, kuros novērojama lielāka lomu dažādība!

Kaut arī skolotājiem ir ierobežotas iespējas mācību grāmatu un literatūras izvēlē, tomēr jebkurā gadījumā pastāv iespējas pievērst skolēnu uzmanību grāmatās attēlotajām personu lomām. Pirms konkrētu stratēģiju izvēlēš pats svarīgākais ir pašiem skolotājiem noskaidrot un noformulēt savu attieksmi pret dzimumu lomu stereotipiem. Pamēģiniet noteikt, ko jums nozīmē “sievšķība” un “vīrišķība”? Ko jūs sagaidāt un ko prasāt no meitenēm un zēniem? Kādas īpašības jums patīk zēnos un meitenēs? Vai tās ir atšķirīgas? Kādēļ? Kā jūs reaģējat uz bērniem un jauniešiem, kas lauž dzimumu stereotipus?

Skolotāji var mācīt skolēnus kritiski izvērtēt grāmatās aprakstītās situācijas dažādos veidos:

- kopīgi klasē analizējot grāmatā parādītās dzimumu lomas;
- uzdodot jautājumus par galvenajiem varoņiem un viņu attēlojumu;
- liekot skolēniem atsevišķās situācijās izmainīt varoņa dzimumu, piemēram, kā būtu, ja Sniegbaltīte būtu zēns?
- kopā ar skolēniem pārrunājot autora attieksmi pret attēloto varoni noklausoties teksta fragmentus;
- mācot uzklaut pretējā dzimuma viedokli par atsevišķiem vienam dzimumam būtiskiem jautājumiem.⁵⁰

⁵⁰ Skat. Singh, Manjari “Gender Issues in Children’s Literature”, Clearinghouse on Reading, English and Communication, Washington, 1998.

Svarīgi, lai skolotājs vadītu skolēnu darbu un veicinātu grupas diskusiju uzdodot atbilstošus jautājumus. Skolotājiem arī jāatceras, ka skolēniem reizēm var būt stereotipiski uzskati par atsevišķiem jautājumiem. Skolēni ir jāiedrošina un jāļauj viņiem pašiem pieņemt lēmumus, kas atbilst viņu vērtību sistēmai. Jāatceras, ka dzimumu lomu izvērtēšana ir ilgstošs process un nav panākams tikai ar dažu diskusiju palīdzību.

Skolotājiem būtu ne tikai jāanalizē mācību materiālos attēlotie priekšstati par sieviešu un vīriešu lomām, bet arī abu dzimumu skolēniem jāpalīdz saskatīt jaunas iespējas izglītības, profesijas izvēlē vai ģimenes dzīvē. Tas ļautu viņiem izprast atbildību par savu dzīvi un pieņemtajiem lēmumiem.

Pielikums nr. 1

ANALIZĒTO GRĀMATU SARAKSTS

1. – 4.klase

1. Andersone G., Ērgle D., Filatova M., Golubeva V., Ikaļe I. Zīle. Latviešu valoda 1.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1999, 189 lpp.
2. Andersone G., Ērgle D., Filatova M., Golubeva V., Ikaļe I. Zīle 2.klasei. I daļa. Grāmata lasīšanai un domāšanai. R: Zvaigzne ABC, 2000.
3. Arājs R., Drulle V., Miesniece A. Dabaszinības 2.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1999, 77 lpp.
4. Arājs R., Drulle V., Miesniece A. Dabaszinības 3.klasei, R: Zvaigzne ABC, 2000, 109 lpp.
5. Ivana Z., Urbanoviča D. Ābece. R: RaKa, 1997.
6. Ivana Z., Urbanoviča D., Cimdiņa R., Putāne M. Lasīsim. R: RaKa, 1998.
7. Karule A., Lanka A. Latviešu valodas mācība 2.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1995, 198 lpp.
8. Karule A., Lanka A. Latviešu valodas mācība 3.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1998, 189 lpp.
9. Karule A., Lanka A. Latviešu valoda 4.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1992, 167 lpp.
10. Landau K., Landau M. Vizuālā māksla 4.klasei, R: Zvaigzne ABC, 2001.
11. Mencis J. (sen.), Krastiņa E., Mencis J. (jun.), Cine I., Oliņa D. Matemātika 1.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1997, 144 lpp.
12. Mencis J. (sen.), Krastiņa E., Mencis J. (jun.), Oliņa D. Matemātika 2.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1998, 159 lpp.
13. Mencis J. (sen.), Krastiņa E., Mencis J. (jun.), Oliņa D. Matemātika 3.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1999, 166 lpp.
14. Mencis J. (sen.), Krastiņa E., Mencis J. (jun.), Oliņa D. Matemātika 4.klasei, R: Zvaigzne ABC, 2000, 126 lpp.
15. Ptičkina Ā. Zīle. Ābecīte 1.klasei, R: Zvaigzne ABC, 1999, 85 lpp.
16. Ptičkina Ā. Zīle. Latviešu valoda 2.klasei. II daļa. Valodas gudrību grāmata. R: Zvaigzne ABC, 2000, 79 lpp.
17. Vaivode E., Ciša L., Škute A., Soms J. Es un mēs un viss ap mums. Dabas mācība 1.klasei, R: Lielvārds, 1998.
18. Vaivode E., Vilks I., Nagle E., Soms J. Es un mēs un viss ap mums. Dabas mācība 4.klasei, R: Lielvārds, 1999.
19. Vilkārse I., Čerpinska I., Sataka A., Mūzika 1.klasei, R: Zvaigzne ABC, 2000, 144 lpp.
20. Vilkārse I., Čerpinska I. Mūzika 2.klasei, R: Zvaigzne ABC, 2001, 141 lpp.

5. – 12.klase

1. Bauls A., Berklavs G., Birznieks E., Eglīte T., Frīdenbergs-Ansbergs B., Jankevics J., Kasparovica M., Melbārde Z., Mūrnieks I., Rozīte M. Pasaules ekonomiskā un sociālā ģeogrāfija vidusskolām. R: Zvaigzne ABC, 1998, 325 lpp.
2. Cielava S. Vispārīgā mākslas vēsture 1. R: Zvaigzne ABC, 1998, 173 lpp.
3. Ekonens J., Kulju V., Matsinena T., Sarinens H. Eiropas kultūras vēsture vidusskolai. R: Zvaigzne ABC, 1998, 191 lpp.
4. Golubarda R., Kārklīņa D., Skrupskis I., Zeibote I. Mājturības pamati zēniem un meitenēm 5. – 9.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1998, 199 lpp.
5. Gailītis G. Fizika 9.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1999.
6. Kārklīņa R., Strēle I., Strēlis J. Literatūra 6.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1999, 230 lpp.
7. Kriķis D., Zariņš P., Ziobrovskis V. Diferencēti uzdevumi matemātikā. R: Zvaigzne ABC, 1996, 389 lpp.
8. Kurlovičs G., Tomašūns A. Latvijas vēsture. R: Zvaigzne ABC, 2000, 295 lpp.
9. Kurzemiece L. Fiziskā audzināšana: jautājumus un atbildes. R: Zvaigzne ABC, 1998, 39 lpp.
10. Kušķis J., Laua A., Lokmane I., Paegle D., Rudzīte M. Latviešu valoda 10. – 12.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1998, 296 lpp.

11. Kūlis R., Kūle M. Filozofija. R: Burtnieks, 1997, 652 lpp.
12. Lasmane S., Milts A., Rubenis A. Ētika. R: Zvaigzne ABC, 1995, 253 lpp.
13. Lasmene L., Millere I. Mūzika 8.klasei. R: RaKa, 1998, 169 lpp.
14. Lasmene L., Millere I. Mūzika 9.klasei. R: RaKa, 1998, 186 lpp.
15. Lāce R. Latviešu valoda 10. – 12.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1995, 231 lpp.
16. Literatūra 12.klasei. Red. Z.Lasemberga. R: Zvaigzne ABC, 1997, 423 lpp.
17. Maisalu A., Kjaupa Z., Straube G., Pajūrs A. Baltijas valstu vēsture. R: Zvaigzne ABC, 2000, 222 lpp.
18. Makdjuels B. Dabaszinību kurss vidusskolai. Ķīmija. R: Zvaigzne ABC, 1999, 140 lpp.
19. Mazmača D. Eirāzijas ģeogrāfija 8.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1997, 167 lpp.
20. Melbārde Z., Rozīte M. Latvijas iedzīvotāju un saimnieciskā ģeogrāfija 9.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1997, 143 lpp.
21. Purēns V., Cimdiņa R., Liepiņš A., Buile N., Perijs M., Tolls A., Deiviss D., Herisa D., fon Lave T. Pasaules vēsture 1.daļa. Senie laiki. R: RaKa, 1997, 200 lpp.
22. Rieksta D. Mājturība 5.klasei. R: RaKa, 1997, 192 lpp.
23. Rudzītis G., Feldmanis F. Ķīmija pamatskolai, R: Zvaigzne ABC, 2000, 216 lpp.
24. Rune M., Karūsa I., Leite E., Spolīte I., Šķimele S., Štāle V. Literatūra 6.klasei. R: RaKa, 1999, 165 lpp.
25. Sālījuma G., Zemīte I. Literatūra 5.klasei. R:Zvaigzne ABC, 1999, 203 lpp.
26. Siliņš Ē. Mūzika 7.klasei. R: Zvaigzne ABC, 1995, 150 lpp.
27. Siņicins M. Biznesa ekonomiskie pamati. R:RaKa, 2001, 297 lpp.
28. Valtneris A., Visocka A. Cilvēka anatomija, fizioloģija, higiēna 9.klasei. R:Zvaigzne ABC, 1997, 183 lpp.
29. Vilks I. Astronomija vidusskolai. R:Zvaigzne ABC, 1996, 247 lpp.
30. Vizule R. Latviešu valoda 7.klasei mazākumtautību skolā. R: Zvaigzne ABC, 2000, 151 lpp.

ATSAUCES

1. Neimane, Astrīda. Dzimums un tautas attīstība Latvijā. UNDP, Rīga, 1999.
2. Tūna, Aija. Dzimumu līdztiesības jautājumi Latvijas skolās: vai tas ir aktuāli? //žurnāls "Skolotājs", Nr. 3, 1998.
3. Дьюи, Джон. Демократия и образование. Москва, Педагогика-Пресс, 2000.
4. Ashmore, R.D. & Del Boca, F.K. Sex Stereotypes and Implicit Personality Theory: Toward a Cognitive-Social Psychological Conceptualization. //Sex Roles, 5, 1979.
5. Basow, Susan A. Gender Stereotypes and Roles. Third Edition. Brooks/Cole Publishing Company, Pacific Grove, California, 1992.
6. Bazler, Judith A. and Simonis, Doris A. Are High School Chemistry Textbooks Gender Fair? //Journal of Research in Science Teaching, Vol. 28, No. 4, 1991.
7. Bernard – Powers, Jane. "Out of the Cameos and Onto the Conversation: Gender, Social studies, and Curriculum Transformation" // Gender In/forms Curriculum. Ed. Jane Gaskell Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario, Oise Press, New York, Teachers College Press, 1995.
8. Connell, R.W. The Men and the Boys. Allen & Unwin, 2000.
9. Davis, Albert J. Sex-Differentiated Behaviors in Nonsexist Picture Books. //Sex Roles, Vol. 11, Nos. 1/2, 1984.
10. Encyclopedia of Sociology (Borgatta, Edgar F. and Borgatta, Marie L.), Vol. 4. Macmillan Publishing Company, New York, Toronto, etc., 1992. - p.1865-1868.
11. Hogben, Matthew. Are All of our Students Represented in Their Textbooks? // Teaching of psychology. Vol.24, no.2, 1997.
12. Humm, Maggie. The Dictionary of Feminist Theory. Harvester Wheatsheaf, 1989.
13. Invitation to Dialogue. Beyond Gender (In)Equality. Institute of Philosophy and Sociology, Latvian Academy of Sciences, Riga, 1997.
14. Kane, Emily W. Education and Beliefs about Gender Inequality. //Race, Class and Gender in a Diverse Society. A Text-Reader. Ed. Diana Kendall. Allyn and Bacon, Boston, London etc., 1997.
15. McLaren, Arlene, and Gaskell, Jim. Now You See It, Now You Don't: Gender as an Issue in School Science. // Gender In/Forms Curriculum. Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario, Oise Press, New York, Teachers College Press, 1995.
16. Michel, Andrée. Down with Stereotypes! Eliminating Sexism from Children's Literature and School Textbooks. Unesco, Paris, 1986.
17. Osler, Audrey. Still Hidden from History? The Representation of Women in Recently Published History Textbooks. //Oxford Review of education, Vol. 20, No. 2, 1994.
18. Reinharz, Shulamit. Feminist Methods in Social Research. Oxford University Press, New York, Oxford, 1992.
19. Sapiro, Virginia. Women in American Society. An Introduction to Women's Studies. Third edition. Mayfield Publishing Company, Mountain View, California, London, Toronto, 1994.
20. Schaefer, Richard T. in collaboration with Robert P. Lamm. Socialization (Chapter 4). //Sociology. USA: McGraw-Hill, Inc., 1989.
21. Shestakov, V. Guide on Identification and Elimination of Negative Sex Stereotypes in School Textbooks and Children's Literature and on Promotion of a Positive Image on Women. Unesco, Paris, 1982 (nav publicēts)
22. Singh, Manjari "Gender Issues in Children's Literature", Clearinghouse on Reading, English and Communication, Washington, 1998.
23. Whiteley, Peter. The "Gender Fairness" of Integrated Science Textbooks used in Jamaican High Schools// Int.J.Sci.Educ., 1996, vol. 18, No. 8.
24. Willis, Sue. Mathematics: From Constructing Privilege to Deconstructing Myths. //Gender In/Forms Curriculum. Ed. Jane Gaskell and John Willinsk. Ontario, Oise Press, New York, Teachers College Press, 1995.